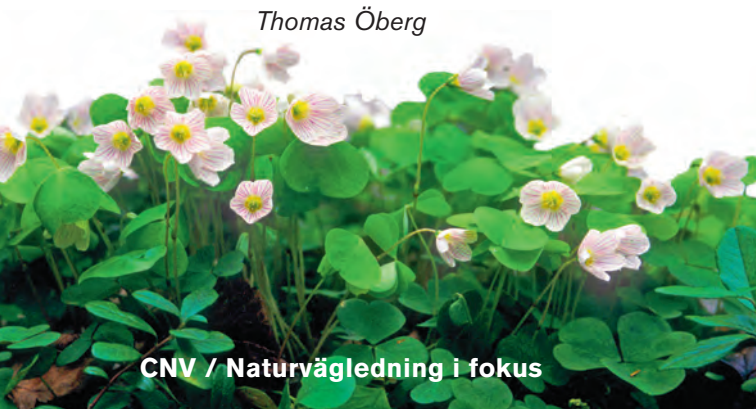

Att skriva om NATUR

Konsten att göra bättre texter
för skyltar, trycksaker och webb

Thomas Öberg

CNV / Naturvägledning i fokus

Att skriva om NATUR

Konsten att göra bättre texter
för skyltar, trycksaker och webb

Thomas Öberg

SLU Centrum för naturvägledning
www.slu.se/cnv

Sveriges
lantbruksuniversitet

ATT SKRIVA OM NATUR

Denna skrift är utgiven av SLU Centrum för naturvägledning, Institutionen för stad och land vid Sveriges lantbruksuniversitet i Ultuna, 2011.

Projektledare: Eva Sandberg

Författare: Thomas Öberg

Grafisk form & original: Maria Lewander/Grön idé

Foto: Thomas Öberg (genomgående),
Peter Rosén, sidan 11

samt iStockphoto (myran) och sidan 88.

Tryck: Lenanders Grafiska AB Kalmar, 2020

Upplaga: 300 ex

Fjärde upplagan 2020

ISBN: 978-91-978530-1-9

I denna serie finns tidigare utgivet

"Tio tänker om naturvägledning"

"Skapa sammanhang - naturvägledning
som lärande för hållbar utveckling".

Beställ eller ladda ned på www.slu.se/cnv.

SLU Centrum för naturvägledning

Box 7012, 750 07 Uppsala.

Besöksadress: Ulls väg 27.

E-post: cnv@slu.se

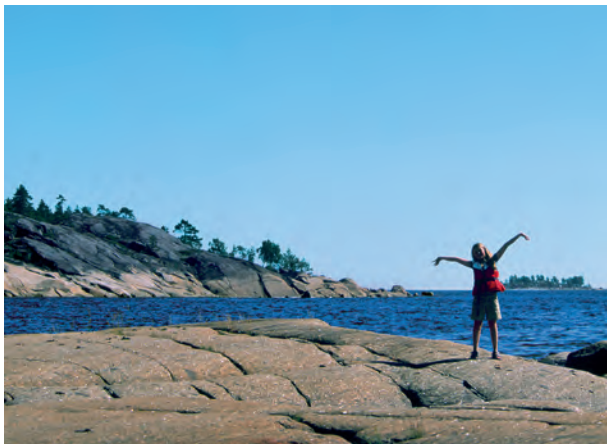
INNEHÅLL

Alla dessa texter om natur!.....	6
Min egen väg	10
Vad berättar vi?	16
Tonfallet.....	19
Talspråk eller skriftspråk?	21
Skylt för örat	29
Två språkliga världar	32
Glöm skolfröken!	37
Vem talar?	39
Tidens gång	45
Det ska flyta	49
Att imponera med ord	51
Substantiveringsträsket	55
Formuleringarna	61
Andas också!	68
Struktur och hierarki	76
Korrläs!	78
Vad ögat ser	79
Den yttre formen	83
Äntligen färdig!	86

Texter som väcker känslor

Naturvägledning handlar om att väcka känsla för och förmedla kunskap om naturen och kulturlandskapet. I mötet mellan en guide och deltagare på plats i naturen kan något alldeles särskilt hända. Kommunikation. Förundran. Inspiration. Nyfunna kunskaper och förhållningssätt. Men oftast finns ingen guide på plats. En informationsfolder eller tavla får ersätta den levande guidens möte med besökarna. Lika omsorgsfullt som den goda guiden möter sina deltagare eller skådespelaren möter sin publik borde den som producerar foldrar och sätter upp skyltar arbeta. Vilka är besökarna? Vad vill de veta? Hur mycket vill de veta? Vad vill vi förmedla?

När man reser runt i svensk natur undrar man ibland om den som skrivit texter på skyltar och annat infomaterial verkligen ställt sig de frågorna. Av någon anledning är vi ibland ganska slarviga med att se till att förmedlingen fungerar. Faktainnehållet ska vara helt korrekt. Det är vi oftast mycket noga med. Men går budskapet verkligen fram? Ingående beskrivningar, facktermer som

”hävdgynnad”, ”biotop” och långa artlistor passar kanske specialintresserade akademiker – men är det enbart dem vi skriver för?

Vad vill vi att besökarna ska uppleva? Hur kan vi hjälpa dem att utveckla sin känsla för och kunskap om naturen genom det vi skriver? SLU Centrum för naturvägledning har med denna bok bett Thomas Öberg, en av dem som själv strävat efter att utveckla konsten att skriva om natur, att reflektera kring detta. Hur kan vi bli mer medvetna om besökarna och deras behov när de möts av våra försök att berätta om natur? Thomas tankar och råd är inget facit, ingen besökare är den andra lik och alla grepp passar inte överallt och för alla. Men han ger många goda konkreta råd som är väl värda att ta till sig och reflektera kring för alla som arbetar med att skriva texter om naturen för skyltar, webb och foldrar.

Januari 2011

Eva Sandberg, föreståndare SLU Centrum för naturvägledning

Alla dessa texter om natur!

Vi möter dem i nationalparker och naturreservat. Vi ser dem vid fornlämningar och kulturbyggnader. Alla dessa skyltar och foldrar! Gjorda av någon som har massor att berätta och höga ambitioner. Vi tycks tro på det skrivna ordets makt att informera och inspirera – eller? Men hur många skribenter om natur tänker på att de skriver och producerar skyltar för människor som står och går? Eller gör texter i foldrar för människor som kanske inte vet vad rödlistor eller ekosystem är.

Inte så lätt

Det kanske inte är så enkelt att den som klanderfritt kan skriva avhandlingar och C-uppsatser med automatik kan göra bra texter om natur för gemene man. När det gäller skyltar är det ett annorlunda medium att skriva för stående och gående istället för människor sittande i sköna fåtöljer. Och den som skriver för fåtöljsittaren kanske inte alltid funderar på att det är ganska lätt att somna i en fåtölj. Jag har ägnat några årtionden åt de här frågorna och tror mig ha en del att berätta.

Natur i tryck

Det skrivs mycket om natur av myndigheter, turistföretag och organisationer. Foldrar, kartor och informationstavlor. Mycket fakta presenteras, men når texterna längre än läsarens hjärna? Vi hoppas ju att de når ända till hjärtat. Vad är skillnaden mellan en bra text som berör och en torr text som knastrar? Det kan vara rätt enkelt att känna att en text inte är bra. Men vad gör den bra? Och hur skriver man en levande text som berör?

Texter för stående och gående

Att skriva skylttexter är en alldeles särskild utmaning. En skylt i naturen ska kommentera, tolka och levandegöra landskapet och dess invånare. Men tänker skyltmakaren på att läsaren som regel går eller står? Helt enkelt en tröttsam situation för läsning. Då krävs något extra. Det krävs texter som fångar och väcker. Texter impregnerade med lust och liv. Texter som inte bara informerar (för det ska de väl oftast göra) utan också väcker, inspirerar, berör och lockar. Eller som kanske får läsaren att gråta, le eller skratta? Eller

På tjugo lutande informationstavlor längs Kvarnbäcken i Jokkmokk finns berättelsen om livet längs bäcken.

kanske bli upprörd? Resultatet är ofta precis tvärtom – vi möter stolpar som är sneda eller för höga, och med texter som är svåra, tråkiga, ointressanta, oinspirerande, för små eller för långa.

Helheten

I den här boken koncentrerar jag mig på texten och språket. Men helheten är självklart viktig. När vi pratar kommunicerar vi inte bara med de ord som sägs. En stor del av budskapet ligger ofta i tonfall, röstläge, pauseringar, kroppsspråk eller avsändarens trovärdighet. På samma sätt ligger en väsentlig del av budskapet när det gäller foldrar och skyltar i helheten, inte bara i de texter som skrivs. Formen är viktig! Textens storlek, placering och grafiska eller yttre form tillsammans med bilder och föremål är det som lyfter innehållet rakt in i vårt hjärta. Figaros bröllop framfört i Kungliga Operan blir en annan föreställning än om den exakt likadant framförs i ett parkeringshus. Det är ramen som gör konstverket.

Den svaga länken

I dagens naturinformation, både i trycksaker, på hemsidor och på skyltar är formgivningen ofta genomtänkt och välgjord. Det byggs nya, väldesignade naturum runt om i vårt land. Skyltar som sätts upp i naturreservat och vid kulturminnen har ofta en professionell grafisk form medan skyltställen inte alltid är så imponerande i sin design. Men rätt så genomgående är texterna både i naturum och i utomhusinformation den svaga länken. De är både rättstavade och alldeles grammatiskt och språkligt korrekta (nåja, det finns undantag från det också) men de har ingen vibration som letar sig in i mitt hjärta.

Den akademiska tonen

Varför är det så? Jag tror att det beror på att den akademiska traditionen att skriva i avhandlingar och vetenskapliga uppsatser fortsätter rakt in i de informationssystem som riktar sig till allmänheten. De som skriver är ofta akademiker som är vana att skriva för sina kollegor. Dessas recensioner är de enda recensioner de kommer att få på sina alster. Skönlitteratur och poesi recenseras i massmedia, men nästan aldrig populärvetenskapliga texter och i synnerhet inte foldrar och skyltar om natur. Innehållet är ofta bra, men språket och formen fungerar inte.

För vem skriver vi?

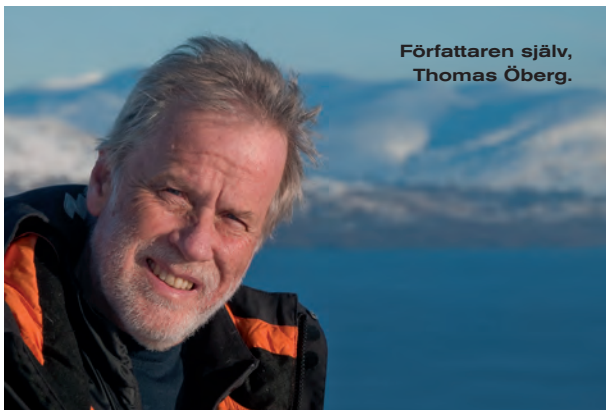

Min egen väg

Jag har skrivit böcker, tidskriftsartiklar, utredningar och broschyrer. Men kanske främst har jag skrivit texter till utställningar och skyltar. Det är inte särskilt glamoröst. Sådana texter får sällan recensioner eller kulturpris. De betraktas inte ens som en egen genre i kulturvärlden. Att skriva romaner, poesi, libretton eller dramatik – det är fint. Men utställningstexter och skyltar, det är ett osynligt språk som sällan kommenteras.

Och ändå så stort!

Och ändå är det ju så viktigt att berätta om naturen – just i naturen. Belöningen förutom eventuella arvoden är de människor som kommer till en och säger att de blivit gripna av den text jag skrev på informationstavlan i Pellokielas naturreservat eller Haparanda Skärgårds nationalpark. Eller som berättar att de blivit lockade att vandra in i Reivo på grund av skylttexten och fotona vid entrén. Eller stockholmsdamerna som berättade att de brukar träffas, dricka lite portvin och handarbete – och lyssna tillsammans på min mobiltelefonguidning i Tyresta nationalpark och längta dit.

Författaren själv,
Thomas Öberg.

Min väg

När jag studerade botanik, zoologi, geologi och kemi på universitetet (det känns som det var på silurtiden någon gång) hade jag aldrig kunnat räkna ut vilken väg mitt yrkesliv skulle ta. I korthet blev det så här.

Naturvårdsinventeringen

Efter min akademiska examen trodde jag nog att det var naturvård jag skulle ägna mig åt. Under somrarna hade jag haft det föga plågsamma jobbet att med båt fara runt och inventera naturen på öar i Vättern och Hjälmaren som underlag för naturvårdsplaner. Där fick jag en ansenlig vana att skriva om natur på det där sättet man gör i naturvårdsbyråkratin. Ganska rakt på sak men trist tycker jag i efterhand. Det var mycket: ”Vanligt förekommande arter på ön är vigg, fiskmås och gråtrut. Bland mer exklusiva arter som sågs fanns mindre flugsnappare och snatterand” eller ”fältskiktet utgörs av bl.a. fackelblomster, videört och strätta”. Ingen skönlitteratur precis, men informativt och korrekt. Och jag lärde mig skriva rasande fort på min Halda, något jag hade oändlig nytta av när datorerna kom tjugofem år senare.

Läraren

Men det var folkhögskolelärare jag blev. Femton år ägnade jag mig åt praktisk pedagogik. Det har format mitt liv som förmedlare av kunskap och känsla. Jag flyttade till Jokkmokk där jag fick fast jobb vid Samernas Folkhögskola. Och vilket lärarjobb sen! Som ansvarig för skolans speciallinje i ekologi hade jag med mig mina elever till skogs, fjälls och havs. Med mig hade jag också min kamera och byggde upp ett eget bildarkiv med främst naturfoton.

Som lärare insåg jag snabbt att min uppgift lika mycket var att inspirera och beröra som att informera. En lärare i ekologi ska väcka fascination över det levande och vara engagerad i elevernas liv. Jag gjorde mitt bästa att leva upp till det. I mina senare arbetsuppgifter som utställningsproducent och journalist möter man ju inte mottagaren lika direkt som man gör som lärare. Men det jag nog bar med mig var att ha lyssnaren, läsaren i sinnet, även om hon inte syns framför mina ögon. Vad kan hon tänkas vara intresserad av? Vad kan tänkas entusiasmera henne?

Som lärare insåg jag också att det gäller att vara enkel, tydlig och strukturerad. Det har jag haft nytta av som skribent, utställningsproducent och skyltskribent också.

Journalisten

Tidigt började jag skriva texter till mina foton. Jag fick en hel del publicerat och glädde mig alltmer åt att skriva. Nu började texterna bli betydligt mer personliga och levande än naturvårdsinventeringarnas rapportspråk. I mitten av 1980-talet fick jag chans att börja göra radio. Tillsammans med Hans Andersson, konstnär och författare i Jokkmokk, gjorde vi under en lång följd av år "Naturligt norr om polcirkeln" i P1. Vi for ut tillsammans med en mikrofon i skog och fjäll och pratade om det vi kunde och såg. En fantastisk språkövning! Det fortsatte sedan när jag blev fri-lansreporter för Naturmorgon i P1 och gjorde hundratals

inslag, både inspelade och som direktsändningar. Radiojobben har pågått parallellt med mina anställningar under många år. Ännu är det en viktig del av mitt arbete i min firma "Natur i Norr".

Genom radion fick jag delta i inspirerande kurser som Ronney Henningsson gav. Han var massmedieforskare och anställd som inspiratör vid SR. I dessa kurser öppnade han ögonen på mig för talspråkets kraft och kvalitet i jämförelse med skriftspråket. Få saker har betytt mer för mig, när det gäller att skriva levande och enkelt. Det är från talspråket vi ska hämta inspiration när vi skriver texter som glöder. Jag återkommer mer till det i boken.

Utställningsproducenten

1986 flyttade jag 100 meter i Jokkmokk till en ny arbetsplats. Jag blev utställningschef och utställningsproducent vid det nybyggda museet Åjtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum. Vilka år! Att få vara med och bygga upp Sveriges då modernaste museum från början i en ny byggnad och med helt nya utställningar. Jag var med och anställde den skicklige utställningsformgivaren Sören Karlsson och så satte vi igång.

Vi började med att fara land och rike kring och se på utställningar – många dåliga och få bra tyckte vi nog. Jag har lådor med diabilder från dessa resor, bilder med exempel på lysande utställningsproduktioner och usla. Texterna var rätt genomgående oinspirerande, med ett undantag, Postmuseet i Gamla Stan. Där hade Margareta Ekarv skrivit levande utställningstexter och delvis använt sig av den teknik som finns i Lättlästböcker. Levande texter med fraseriktigt radfall lyfte utställningens innehåll påtagligt (se sidan 69). Det behövdes, för postens historia kändes väl inte som ett ämne som fick mitt hjärta att klappa av vällust. Vi tog på Åjtte till oss av den tekniken och utvecklade den. När sedan Margareta Ekarv tillsammans med Björn Ed

Den största typen av informationstavlor som vi gjorde i Norrbotten. Här är det Lustgårdens naturreservat. Fördjupande berättelse längst ned. Frasriktigt radfall utom i språkversioner.

och Elisabet Olofsson skrev boken ”Smaka på orden” om utställningstexter, gav de Åjttes texter beröm. Jag kommer i boken att bjuda på en del av våra utställningstexter som exempel.

Både vid Åjtte och sedan genom Natur i Norr har jag arbetat målmedvetet med att forma annorlunda texter. Åjttes basutställningar med Nybyggjarliv, Älven, På väg, Tidens gång, Fjällinformation och flera stora vandringsutställningar var en enastående praktik.

Skyltproducenten

1999 lämnade jag Åjtte för att arbeta på heltid med min firma Natur i Norr. Där har jag haft flera stora uppdrag med utomhusskyltningar av natur och kultur. Idén med personliga, varma och enkla texter, skrivna med frasriktigt radfall tog jag med mig från Åjtte och utvecklade på skyltar utomhus.

Under ett par år var jag också anställd på halvtid vid Länsstyrelsen i Norrbotten med att producera skyltar för länets naturreservat. Jag vill påstå att de skyltarna angav en

ton som inte tidigare synts i myndigheternas skyltning av natur. På varje skylt fanns en mycket personlig text, undertecknad av mig. Den var ibland till och med skriven i jag-form, som en skildring av en upplevelse i reservatet. I boken kommer jag att ge prov på den typen av texter. Jag var rätt orolig för reaktionerna bland garvade byråkrater på länsstyrelsen. Fick man skriva så? Jo, det fick man. Det kom lovord från både kollegor och allmänhet.

Sen har jag haft uppdrag med att utforma skyltar, både med bild och text, för Norrbottens nationalparker, flera naturreservat, Luleå skärgård samt naturstigar både i Norrbotten och i Tyresta nationalpark.

I Tyresta nationalpark fick jag även ett uppdrag att göra en ljudguidning, som levereras till besökarna i mobiltelefonen. Det var en produktion, som närmade sig radiojobben i Naturmorgon. Den liknar även de audioguidar jag gjort i några kyrkor. Jag berättar mer om ljudguidning längre fram i boken.

Älven, ett av utställningsrummen vid Äjte museum, som också fungerade som en multimediaföreläsning.

Vad berättar vi?

Vilken uppgift har våra texter? Varför skriver vi överhuvudtaget? Behövs egentligen skylttexter och tryckta texter om natur? På konstmuseer kan man ofta se skylttexter av typen "Flicka som rider på en häst" vilket man oftast själv kan se på tavlan om tavlan föreställer just det. Men som kreatör av skyltar, foldrar och annat vill vi väl ofta lite mer än så?

JÄRPE (*Tetrastes bonasia*)

På hannens hals en svart fläck med vit kant.
Vikt ca 0,4 kg. Svagt pipande läte. Trivs året runt bäst i alskog. På 1980-talet har årligen nedlagts 49 000–206 000 exemplar.

Texten såg jag på ett jaktmuseum i Finland. Sådana texter syns ofta på museer. Flera frågor inställer sig. Texten finns alldeles bredvid en uppstoppad järpe. Behöver jag då skriva en text om hur järpen ser ut? Och vad den väger? Lätet – nog hade det varit fint om jag kunde lyssna på det istället. Och jag hade nog skrivit att "jägarna skjuter varje

år mellan 50 000 och 200 000 järpar”. Att ”nedlägga” är inte ett särskilt konkret ordval för ett hagelskott.

En utställning är ett tredimensionellt medium med ett rum, med bilder, föremål och miljöbyggen. Då behövs ibland texter för att förklara eller lägga till något som inte redan kan förstås i det som syns. På samma sätt tycker jag att skylten med text utomhus skall ge ett tillägg till vad man med sina egna ögon ser. Den skall innebära en tolkande förklaring eller väcka tankar och funderingar till det vi ser. Kanske ställa obesvarade frågor?

I Tyresta nationalpark går Urskogsstigen förbi ett stenröse. Vet man inte varför röset byggdes, kan man ju knappast lista ut det själv. Så här blev texten på skylten, en förklaring till röset. Texten berättar något man inte själv kan se. Den har huvudrubrik, ingress och brödtext med underrubriker.

ETT RÖSE I SKOGEN

Ett märkligt stenröse – mitt i skogen!
Vem byggde det? När? Och varför?
Röset är ett gränsröse, kanske 200 år gammalt.
Fram till slutet av 1700-talet
ägde Tyrestabönderna skogen tillsammans.
Men nu delades skogen upp mellan gårdarna.
Då behövdes gränsmarkeringar.
Skogen närmast byn var viktig för bönderna.
Här tog de byggnadsvirke och stängselvirke.
Här jagade de på hösten och vintern
och här betade korna på somrarna.

Skogen fick nytt värde

Men Tyresta låg nära storstaden.
Staden växte. Där behövdes byggnadsvirke.
Skogen fick ett större ekonomiskt värde.
Då var det viktigt att veta vem som ägde vad.
Därför delades skogen in i 23 lotter
som tillhörde olika gårdar.
Gränser markerades och där de möttes,
byggdes ibland sådana här gränsrösen.
Flera bönder började avverka och sälja timmer.
Men några markägare lät skogen stå.
Där har vi de riktiga urskogspartierna idag.

Textråd 1: Berätta det som behövs, det som tillför något, förklarar något eller spetsar till något. Berätta inte det självklara, redan synliga. Berätta inte allt, det tröttar (Kill your darlings!). Ingen vet vad du utelämnat, det tror du bara.

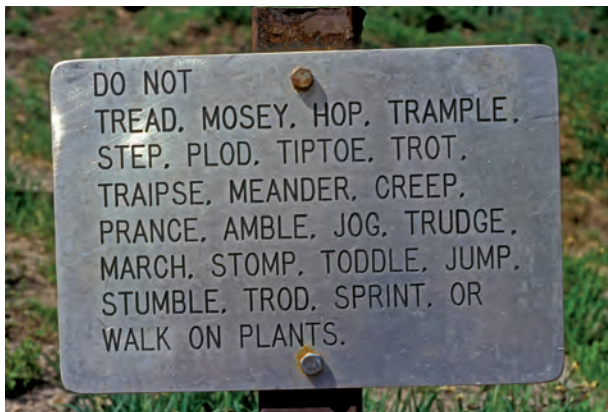

Tonfallet

I all mediaproduktion är tonfallet viktigt. Tonfallet är inte lätt att beskriva, men det har med helheten att göra. Genom tonfallet skapar vi en relation till läsaren. Det handlar mycket om vad och hur vi skriver. Vi kan verka beskäftiga, humoristiska, känsllosamma eller universitetstorra i det vi vill berätta. Det handlar om med vilken respekt vi möter läsaren. Tonfallet finns inte bara i orden. Trasiga, dåligt underhållna skyltar visar nonchalans mot läsaren. Samverkan mellan formgivning och texter ger tonfallet för vår berättelse. Formen är en del av budskapet. Jag kommer åter lite här och var till tonfallet.

En av de roligaste skyltar jag någonsin sett, var i Mount Rainier nationalpark i staten Washington i USA. Alpängarna var hårt slitna av två miljoner besökare per år, och nu hade man startat ett projekt där man återskapade vegetationen. Besökarna skulle ledas till tydliga stigar med bärlager och kantsten. Med skyltar uppmanade man dem att inte gå på sidan av stigen. Här är en av skyltarna med en befriande humoristisk ton. Allt annat med skylten är fel,

ful aluminium, texten med svårlästa versaler, men vad gör det när den är kul? Man riktigt känner hur skoj textskrivaren har haft vid sin dator.

**Skylt i Mount Rainier Nationalpark i nordvästra USA.
Ful och kul!**

Läsaren i sinnet, lust att förmedla

Ska det bli texter som stiger till höga höjder krävs två saker av oss som skribenter. Vi ska ha läsaren i sinnet. Vad kan hon tänkas roas, fascineras och entusiasmeras av? Och hur gör vi det med stor lust? Det märks om vi själva är uttråkade av vad vi håller på med. Det känner vi alla igen från skolans värld.

Textråd 2: *Tonfallet och helheten i en skylt eller en trycksak är viktig. Undvik beskäftighet – att skriva folk på näsan vad de ska tycka! Undvik att förminska människor genom att tala om att det här är svårt att förstå. Har du själv roligt när du skriver? Läsaren märker din lust att berätta.*

Talspråk eller skriftspråk?

Det är skillnad på talspråk och skriftspråk. I vår akademiska tradition anses talspråk simpelt och skriftspråk fint. Så fint, att politiker, tjänstemän och forskare till och med talar skriftspråk. Jag vill vända på det hela. Talspråket är grunden för vårt språk, skriftspråket innebär varianter av språket, lämpliga när vi vill vara exakta och förmedla till exempel vetenskapliga analyser eller byråkratiska beslut. Men talspråket är på många sätt betydligt rikare. Om vi lär oss förstå talspråkets kvaliteter och nyttja dem rätt kan vi skapa ett betydligt enklare och mer glödande språk för utställningar, skyltar och trycksaker. Jag ska försöka beskriva skillnaden mellan talspråk och skriftspråk.

Till vad nytta?

Men stopp ett tag. En skylt eller folder är väl ett skrivet medium? Då ska vi väl använda skriftspråk, inte talspråk. Nja, nu tänker jag mig inte ett slarvigt talspråk, utan ett vårdat. Om vi kan fånga talspråkets dynamik och rikedom, närmar vi oss läsaren. Jag har nästan aldrig hört någon textkonsument säga att texterna varit för enkla, men

väldigt ofta att de varit för svåra eller tråkiga.

Det finns en ytterligare poäng med att utreda skillnaden mellan talat språk och skrivet. Ett sätt att berätta om natur och kultur är med uppspelade berättelser, oftast med en skylt som introduktion. Jag har själv producerat sådana guidningar i både Tyresta nationalpark (mobiltelefon) och norrbottniska kyrkor. Och då blir det en påtaglig skillnad mellan uppläst skriftspråk och uppläst talspråk.

Talspråkets dynamik

I radio och TV hör man ofta att journalisten som läser frågan låter stel och tråkig medan den intervjuade som talar fritt, utan manus, låter levande och är lätt att lyssna till. Journalisten betonar ofta fel ord, medan detta aldrig sker hos den intervjuade som talar fritt. Talspråket har en ofantlig dynamik, som skriftspråket har svårt att förmedla. Till det kommer kroppsspråk, gester och mimik som tillför en massa information när vi ser den som talar. Det håller vi på med även när vi talar i telefon och förstärker nickarna med ”va?”, ”hmmm” och andra spännande ersättningar för kroppsspråket så att den vi talar med vet att vi ännu lever i andra änden av tråden.

Naturguiden Staffan Svanberg berättar i Haparanda Sandskärs kapell om nationalparken. Här är det levande talspråk, lätt att ta till sig!

Det fritt talade språket har en varierad talstyrka, rytm, melodi, betoning och hastighet. Språkvetarna sammanfattar dessa kvaliteter i begreppet prosodi. Prosodin är tydligt betydelsebärande. Genom prosodin kan vi avgöra om tälaren

- ⊗ talar svenska eller något annat språk
- ⊗ är från Västerbotten eller Skåne
- ⊗ har lärt sig svenska som modersmål eller som andraspråk
- ⊗ är man eller kvinna
- ⊗ är ung eller gammal
- ⊗ är ironisk
- ⊗ har lätt eller svårt att uttrycka sig
- ⊗ är glad eller ledsen
- ⊗ är bestämd eller tvekande
- ⊗ är engagerad eller uttråkad
- ⊗ är pressad eller avspänd
- ⊗ frågar om något
- ⊗ berättar om något
- ⊗ argumenterar för något
- ⊗ pratar för pratandets egen skull
- ⊗ har bråttom
- ⊗ är nykter

Hundar, katter och barn förstår prosodin bättre än orden! Vi tror mindre på vad någon säger än hur personen säger det (ryter att ”jag är inte arg”). Men hur kan vi överföra prosodins kvaliteter till det skrivna språket? Där är skriften fattig. Vi gör det knappast genom täta textmassor med raka högermarginaler och få underrubriker. Men vi kan möjligen ta till **fetstil**, *kursivt*, understrykningar, VERSALER, utropstecken, frågetecken eller ”citattecken”. Tankestreck och radbrytningar är också metoder att fånga pauseringen i talspråkets dynamik. Men allra viktigast är nog att *smaka på orden*, det vill säga att om och om igen läsa sina texter

Bror Hjorths altartavla i Jukkasjärvi kyrka. När Laestadius predikade kom nog alla betoningar och gester på rätt ställe. Hur är det i våra skrivna texter?

högt (!) och känna efter. Skulle jag säga så här om jag stod inför en grupp och guidade? Låter det bra? Smakar det bra? Hamnar betoningarna naturligt på rätt ställe eller måste jag kasta om orden för att de ska fungera?

Betoningar

I talspråket kommer alla betoningar på rätt ställe. När vi läser blir det ofta fel. Om jag har skrivit "För femtio år sedan häckade ett havsörnspar i länet" – betyder det då "ett havsörnspar" (bara ett) eller "ett *havsörnspar*" (numera är de borta). Betoningen gör stor skillnad. Vi måste försöka upptäcka sådant när vi skriver en text, och hjälpa läsaren på traven. Helst inte med understrykningar, utan på annat sätt. Kanske ska jag skriva "För femtio år sedan häckade bara ett enda havsörnspar i länet. Nu ...". Återigen, tänk vad rikt talspråket är! Läs din text högt, så märker du var det lätt blir fel.

Talspråksord

I talspråket säger vi ofta andra ord än vi tror att vi säger. Här är några exempel:

<i>Skriftspråk (så skriver vi)</i>	<i>Talspråk (så säger vi)</i>
är	e eller ä
att	å utom i inledning av att-sats. De ä kul å åka skider!
och	å. Birgitta å Thomas
samt	å, å dessutom
de, dem	dom
det	de
jag	ja
sedan	sen
sådan	sånn
dagen	dan
staden	stan
dock	men
ej	inte
vara	va
denna	den här, den där
dess	dom här, dom där
vilken, vilka	som (där det passar)
även	också (oftast)
säga	säja
mig	mej

Det här är viktigt att tänka på när man ska läsa in en speaker-text till en inspelad guidning. Det är bland annat det som gör skillnaden mellan om det låter uppläst skrivet eller fritt talat. I skrivna texter har man inte användning av allt detta. Men några tankar ger det ändå. Jag använder i skylttexter inte gärna "dessa" utan hellre "de här", inte "denna" utan hellre "den här". Ogärna "samt" utan hellre

”och”. Sen finns det givetvis undantag, tillfällen där man vill höja stilen eller undvika störande upprepning och behöver variera. Sedan är jag själv rätt språkligt konservativ och skriver inte ”mej”, ”sej” eller ”dom”. Jag skriver oftast ”sedan”, men det kan finnas tillfällen då jag väljer ”sen”. Ämnet och formen får avgöra. Och språket förändras snabbt, så hur jag kommer att skriva om tio år vet jag inte.

Textråd 3: *Lär dig att använda talspråkets kvaliteter. Läs din text högt. Ligger den bra i munnen är den bra. Om en skylttext känns bra att läsa högt, är den också lättare att läsa tyst. Närma dig det vårdade talspråket i dina texter. Och ska du göra en speakertext, är det ännu viktigare att få det att låta som talspråk.*

Kort blir torrt – men akta dig ändå för att pladdra!

Talspråket har hög ordrikedom och en hel del överskottsinformation. Språkvetarna kallar överskottsinformationen för redundans. I skriftspråket skärs ofta redundansen bort. Språket blir kortfattat och faktatungt. Men överskottsinformationen i talspråket är oftast inte onödig. Den gör informationen lättare att ta till sig, särskilt när det handlar om siffror. Vi upprepar redan etablerad information utan att tillföra någon ny. Genom överskottsinformationen förtydligar vi oss och ger lyssnaren tid att smälta innehållet. Därför blir oftast talspråk längre än genomarbetat skriftspråk. Risken är alltid att kort blir torrt.

När det gäller texter får jag ofta synpunkten att det viktigaste är att texten är kort. Visst, det är bra med korta texter. Men det är ännu viktigare att den är bra – levande och intressant. En text som är skolboksaktigt tät på fakta blir automatiskt svårläst. Vi behöver lite pauser i någon form. Men motsatsen är inte heller bra, att jag pladdrar på för mycket!

Bisatser

Bisatser, fristående eller inskjutna, är nästan regel i akademiskt skriftspråk. Genom dessa kan vi förkorta språket betydligt. Vi minskar redundansen, ordöverskottet. Särskilt på skylttexter bör de undvikas, eftersom de knölar till språket rejält. Här har vi en hel del att lära av kvällstidningarnas språkstil, där journalisterna hellre gör två meningar än en lång med bisats.

Textråd 4: *Det är bättre att skriva bra än att skriva kort. Ofta händer det dessutom att kort blir torrt. Men passa dig ändå för att bli för svulstig!*

På en äldre skärmutställning i fjällen läser jag följande mening:

*Vid kalvmärkningen används lasso,
precis som i forna dagar, medan renskötarna vid
hopdrivning av renarna, numera ofta använder helikopter
som komplement till hundarna.*

Med samma innehåll skulle jag nog ha skrivit så här:

*Förr hade renskötarna bara hundar till hjälp
för att samla renar. Nu använder de också helikopter.
De fångar renkalvarna med lasso för att kunna märka dem.
Precis som i gamla tider.*

Visst, det blev åtta ord längre, men betydligt mer lättläst. Här har jag plockat bort både inskjutna bisatser och substantiveringar av verb samt skrivit i aktiv form istället för passiv. Men mer om sådant längre fram.

Vänstertunga meningar

En eländig skriftspråkskonstruktion som är alltför vanlig är vänstertunga meningar. Det levereras mängder av information, ofta som inskjutna bisatser, innan man får reda på poängen i form av ett verb. Så här kunde det en gång låta i ett skrivet och uppläst(!) manus i radion:

”Förra sommarens översvämningar, som förvandlade 40 procent av landets odlingsbara marker till ett kanske permanent obrukbart månlandskap tvingade regimen – som har självförsörjning som nationell ideologi – att svälja sin stolthet.”

Alldeles språkligt korrekt var det och alldeles begripligt om man var pigg och utvilad när man lyssnade. Men enkelt var det alls inte. Här förväntas vi hitta meningen *”Förra sommarens översvämningar tvingade regimen att svälja sin stolthet”* fast den är söndersplittrad av flera bisatser med extra information.

Textråd 5: Lär av kvällstidningarna – undvik bisatser och skriv enkelt. Närma dig talspråket! Skriv hellre flera korta meningar.

Skylt för örat

Jag har gjort informationsprojekt som byggt helt på att personer lyssnar på texten, inte läser den. Det är ett mycket effektivt sätt att berätta, som kräver mindre motstånd hos mottagaren. Här är den stora utmaningen att få berättelsen att låta så enkel, levande och fritt berättad som möjligt. Samtidigt ska den förstås vara tydlig, vårdad och kortfattad. I det manus jag skriver försöker jag använda de kvaliteter som hör till talspråket. Betoningar, tonfall, varierande röststyrka, ett litet hörbart leende på rätt ställe och så vidare. Min avsikt är att texten aldrig ska låta läst, utan ha formen av ett vårdat muntligt berättande.

Audioguiden

Det har handlat om kyrkguidningar där en kyrkobesökare kan trycka fram en guidning på sitt språk i en panel. Exempel där jag utformat hela systemet är Jokkmokks kyrka, Karl Gustavs kyrka och Haparanda kyrka. Ljudet går ut i hela kyrkan genom det ordinarie högtalarsystemet. I Tyresta nationalpark har jag producerat ett liknande system (Ring naturen!) men via mobiltelefonen. En be-

sökare längs Barnvagnsslingan möter åtta små skyltar med nummer 01, 02, 03 ... där man uppmanas att gratis ringa telefonnumret 08-5010 01 69 och sedan slå skyltnummer 01, 02 och så vidare. Då får man höra en berättelse om granskogen, bäcken, myren och andra naturtyper på rätt plats längs stigen.

Jag vill påstå att den text som jag skriver i sådana läsmanus, bara med mindre putsningar skulle passa som skriven skylttext. Den får en talspråkskänsla och en lätthet, som många skylttexter saknar. Prova gärna att göra en skylttext på det viset. Gör den som ett bra läsmanus. För att lättare kunna läsa mitt manus bryter jag raderna vid de naturliga fraserna, precis som jag längre fram i kompendiet beskriver att man bör göra i en skriven skylttext.

Ring Naturen

Här är ett utdrag från mobiltelefonguidningen Ring Naturen i Tyresta nationalpark. Du har kommit fram till en liten skylt med rubriken *Liv och död och en fallen jätte*. Där står det att du kan ringa och hur du gör. Först får du höra en bofink som sjunger, och sen följande speaker (som alltså aldrig kan ses i skrift, bara lyssnas på).

*Det var bofinken, Sveriges näst vanligaste fågel
som fick slå sin glada drill för oss.
Här i skogen finns den lite varstans.
Men den kan lika gärna komma fram till oss mitt i stan.*

*Och framför dig ligger en fallen trädjätte,
som kan berätta mycket för oss
om vad en urskog egentligen är.
Det är just det som kännetecknar en riktig urskog,
att träden får leva sitt eget liv.
Den här granen började sitt liv ungefär 1870
och växte till sig och blev 34 meter hög.*

Ring Naturen! I Tyresta nationalpark kan man lyssna till inspelad guidning på mobilen.

*Men i en hård storm den sjätte december 1999
så föll den till marken
och rev med sig hela sin stora rot.
Då hade den levt i hela 130 år.
Men granen är faktiskt ändå full av liv,
för nu kastade sig en massa insekter över den
och började kalasa på barken och veden.
Och insekterna blev mat åt många fåglar.
Och en massa svampar började leva i veden
för att äta upp den gamla granen.
En gran blir sällan äldre än 250 år
– innan dess faller den
och blir mat åt många växter och djur.*

Två språkliga världar

Det finns en sak som är viktigare än det mesta för att en skylttext ska bli enkel att läsa och vara medryckande. Det är frågan om valet av grundform för innehållet. Är texten berättande eller teoretisk? Jag ska försöka förklara skillnaden.

Två sätt att tänka

Så länge det har funnits människor har det funnits prat. Men inte skrift. Pratandet, talspråket, är språkets grund. Människor berättade för varandra vid lägerelden, föräldrar lärde barnen vad de själva lärt sig genom att visa och berätta. Men genom att skriva kunde människan förmedla fler och större tankar mellan generationerna. De stora religionernas läror och det vetenskapliga tänkandet bygger på det skrivna ordet.

Det finns en modell för två sätt att tänka, antingen narrativt (berättande) eller logiskt-vetenskapligt. Dessa två sätt att tänka kan kopplas till talspråket respektive skriftspråket. Talspråket grundar sig i den vanliga berättelsen, som är horisontell och oftast kronologisk. Vi berättar om händelseförlopp i den följd de uppstått, och förstår därigenom

deras samband. Det logiskt-vetenskapliga sättet att tänka är däremot starkt sammankopplat med uppfinningen av skriftspråk. Det är teoretiskt och analyserande och kan beskrivas som vertikalt. Det rör sig i en annan riktning än berättelsen. Däremot är det inte så att allt skriftspråk är logiskt-vetenskapligt. Det finns ju romaner och poesi!

Berättande texter

Talspråket är språkets grund. Där är berättelsen ofta det viktigaste. Vi berättar livfullt om vad som hände på semester, resan eller på väg till jobbet. Eller om bankrånet vi blev vittne till. Som lyssnare är det oftast lätt att följa med i handlingen. Historiskt sett har människan pratat längre än hon skrivit. Talspråket bygger på det narrativa tänkandet. Talspråket är konkret, vi lägger samman bit efter bit till en helhet. *"I julas var det ovanligt kallt. Nära - 40 grader. Jag for hemifrån tidigt med bilen, och vet du vad som hände? När jag kom till stora vägen hackade bilen och stannade tvärt. Jag borde ha slagit i sprit i bensinen. Jag vet ju det. Slarvig som jag var hade jag ju inte heller tagit ordentliga kläder på mig ..."*

Som lyssnare eller läsare skapar jag en serie av bilder, som bygger ett sammanhang.

Teoretiska texter

"I julas for jag, dåligt klädd, iväg med bilen mot staden, och inte beredd på vad som faktiskt kan hända med bilar, när kylan helt oväntat krupit ned mot - 40 grader och man inte slagit i karburatorsprit i bensinen, en åtgärd, som förhindrar att vatten i bensinen fryser och stoppar bränsletillförseln till motorn. På grund av detta slarv och den ovanligt stränga kylan, stannade bilen när jag kommit fram till den stora vägen."

Så kanske samma historia låter utifrån ett mer teoretiskt tänkande och i en tydligt skriftspråklig form. Så pratar vi nämligen inte till vardags.

Det sättet att skriva är dock kännetecknande för ett teoretiskt tänkande och den form av skriftspråk som bygger vetenskap och mer komplicerade tankesystem. Det är dominerande i en mer akademisk värld och påverkar mer och mer vårt talspråk. Vi talar allt mer skriftspråk, vilket inte underlättar förståelsen av det som sägs.

Skrivna ord

Nu är det inte så enkelt som att skriftspråket alltid är ett teoretiskt språk. Fortfarande är mycket som skrivs av mer berättande karaktär. Poesi, sånger, romaner, dramatik och tidningsjournalistik är oftast narrativ – och lättare att ta till sig än det vetenskapliga språket. Det som närmar sig konsten berör våra hjärtan.

Den röda tråden – leve berättandet!

Nu kommer vi till det praktiska. Informativa trycksaker, utställningstexter och skylttexter skrivs oftast av akademiskt skolade människor, som format sitt språk i den akademiska världen. Det blir teoretiskt och föga berättande. Människor läser och går vidare. Men har de tagit texten till sig? Det berättande språket är nämligen betydligt enklare att följa och fatta. Men det är alltför ovanligt i dessa sammanhang. Det teoretiska språket blir ofta mer kortfattat på grund av den vanliga konstruktionen med förklarande bisatser, uppräkningsor och uttryck som ”till följd av”, ”beroende på”, ”härigenom” eller ”eftersom”, ord som visar relationen mellan en faktadel och en annan. Det är effektivt när vi vill förklara svåra sammanhang men gör texten tung och svår.

En traditionell naturreservatsskylt om växtligheten på kalkberggrund skulle kunna tänkas se ut så här, skriven på ett teoretiskt sätt:

Berggrunden i området består av kalksten, 400 miljoner år gammal, vilken genom vittring gett upphov till kalkrika jordar, som gynnar en stor art- och individrikedom på orkidéer.

En berättande text skulle kunna se ut så här:

Berggrunden i området består av kalksten. Den bildades på havsbotten för 400 miljoner år sedan. Inlandsisar och vatten har krossat berget till kalkrika jordar. På sådana jordar trivs orkidéer. Här finns många arter. Alla står de i full flor i maj-juni med tusentals blommor.

En sådan text är betydligt lättare att följa. Och man kan knappast säga att jag i den får reda på mindre. De viktiga faktasambanden skapar jag som läsare själv, fast berättelsen främst är kronologisk.

Frågan är alltså hur vi omformar de fakta vi vill förmedla till spännande berättelser som bär. Friheten är ofta total för den som skriver skyltar och trycksaker om natur. Det gäller bara att våga nyttja den. Vi kan närma oss det skönlitterära språket, romanens eller kanske till och med poesins språk. En genväg till hjärtat. Genom den form jag längre fram berättar om – det frasriktiga radfallet – poängteras ibland den poetiska tonen. Texten ovan skulle då kunna se ut så här:

*Berggrunden i området består av kalksten.
Den bildades på havsbotten för 400 miljoner år sedan.
Inlandsisar och vatten har krossat berget
till kalkrika jordar.
På sådana jordar trivs orkidéer.
Här finns många arter, alla står de i full flor
i maj-juni med tusentals blommor.*

Långhornig blombagge
på jungfru Marie nycklar.
Hur förmedlar man skön-
heten i en orkidéäng
tillsammans med fakta
om kalkberggrund?

Eller kanske så här, lite mer personlig där man anar en
lycklig avsändare. Visst, texten är längre. Men...

*Vilken fröjd att få vandra ut i maj månad
genom orkidéernas kärr och ängar.
Tusentals blommor lyser emot mig.
Tio olika arter hittar jag, alla berättar de
att marken är full av kalk.
Kalk som för 400 miljoner år sedan
var koraller och musslor på havets botten.
Här trivs ängsnycklarna, kärrnycklarna
och alla deras släktingar idag.*

Textråd 6: *Skriv berättande, inte teoretiskt. Våga vara
personlig där det passar. Det passar oftare än du tror.*

Glöm skolfröken!

Man får faktiskt börja en mening med "Och" eller "Men". För sådant fick vi röd bock i kanten av skolfröken. Varför det? Lyssna på någon som berättar levande. Massor av de meningar vi säger börjar med de två förbjudna startorden. Vi var också tvungna att ha subjekt och predikat i alla meningar. Inget slarv alltså med ofullständiga meningar som den här!

De stora författarna i världshistorien verkar inte ha haft någon skolfröken. Så här låter det i bibelns första kapitel:

Gud sade: "Vattnet under himlen skall samlas till en enda plats, så att land blir synligt." Och det blev så. Gud kallade det torra landet jord, och vattenmassan kallade han hav.

Och Gud såg att det var gott. Gud sade: "Jorden skall ge grönska: fröbärande örter och olika arter av fruktträd med frö i sin frukt skall växa på jorden." Och det blev så. Jorden frambringade grönska: olika arter av fröbärande örter och olika arter av träd med frö i sin frukt. Och Gud såg att det var gott.

Men tack ändå alla lärare för att ni ju faktiskt lärde oss att läsa och skriva! Ur min egen skrivbok i folkskolan.

Där hade skolfröken haft en del att göra. Hur kommer det sig nu att alla svensklärare nötte detta med oss? Jag tror att det var ett enkelt sätt att få oss att variera vårt språk och skriva mer rikhaltigt. För det är självfallet så, att om vi börjar var och varannan mening med "Och" eller "Men" eller "För" så blir det ett trist manér i sig. Men vill vi närma oss talspråkets enkelhet och flyt, så kan det vara en poäng att tillåta både sådant och ofullständiga meningar utan verb. Reklamens språk har en del att lära oss när det gäller närmandet till talspråket. Duktiga copywriters kan skriva så att det är lätt att läsa. Men var ändå sparsam. Gör det inte till ett manér.

Textråd 7: Glöm skolfröken, i alla fall när hon förbjöd dig att börja en och annan mening med "Och", "Men" eller "För". Man får det! Och en mening behöver inte alltid ha både subjekt och predikat. Den här till exempel! Reklamens språk har en del att lära oss.

Vem talar?

Avgörande för tonfallet i våra texter är faktiskt rösten. Vem talar? Vem berättar? Ur vilket perspektiv? Som läsare anar jag att det finns någon bakom, men ofta bara indirekt genom sättet att skriva och berätta.

Texter med röst

”Naturreservatet uppvisar ekosystem med en stor biologisk mångfald och många rödlistade arter” är alldeles säkert skrivet av en biolog på länsstyrelsens naturvårdsenhet. Men samma biolog kanske har varit ute i naturreservatet och njutit av blomprakten. Kan man kanske skriva så här?

”Här myllrar det av liv. Fåglar som sjunger, rådjur som försvinner i höga hopp, småkryp i luften och på trädstammarna. Blommor på marken och svampar och lavar på träden. Många av dem är hotade. Här har de sin fristad.”

Längre, men betydligt lättare att leva sig in i som okunnig besökare.

När jag läst på skyltar eller trycksaker för naturreservat anar jag helt olika röster i berättelsen:

1. **Myndigheten.** Då finns ofta uttryck som *utnämndes till, beslutade, bildades, ingår i, syftet med*.
2. **Expert.** Jag möter ord som *mesolitikum, ordovicium, biologisk mångfald, ekosystem, vegetationsstrukturer, naturmiljön*. Perspektivet är ofta landskapet genom biologens eller arkeologens öga och vi hittar uttryck som *består av, utgörs av, domineras av*, alltså samma ord som samma expert använt i naturvårdsinventeringarnas eller fornminnesinventeringarnas rapporter.
3. **Betraktaren.** Landskapet skildrat genom besökarens öga. Här är det lättare för mig som okunnig besökare att själv leva mig in i vad som väntar. I texten möter jag uttryck som *här kan man upptäcka, ... se, ... höra, ... träffa på*.
4. **Besökaren.** Landskapet skildrat genom besökarens upplevelser. Vi får leva oss in i händelser som *glider fram i kanot, vandrar in, rastar vid, lyfter kikaren och spanar ut över*. Om betraktarens och besökarens perspektiv blandas med nästa avsändare kan texterna blir mycket levande och medryckande.
5. **Ett djur eller växt.** Ofta presenteras arter i landskapet i form av (trista) uppräknningar. "Fågelfaunan domineras av vadare som grönbenor, svartsnäppor och gluttsnäppor." Varför inte istället låta fåglarna bli subjekt. "Grönbenornas, svartsnäppornas och gluttsnäppornas högljudda spel ljuder över myrlandet under de ljusa sommarnätterna." Då använder man ord som *flyger, spelar, flyttar, ryttrar, sjunger, vandrar*.
6. **Landskapets människor.** Författaren låter en lokal människa i området berätta. Det kan bygga på intervjuer, som redigerats för att passa som skriven text, eller till och med vara rent påhittade berättelser i jag-

form från en stenålderskvinna eller ett medeltidsbarn. Här har vi möjlighet att något fånga det dialektala och lokala *Hä va ja som tänd eld på skogen. Vi skull ha hyggesbränning, och ...*

I den här listan rör vi oss ganska påtagligt från det teoretiska språket mot det berättande. Vi kan ana att texterna blir alltmer enkla och levande ju längre ned i listan på avsändare vi kommer. I följande text jag gjorde på en naturreservatsskylt vid Stormyran i Jokkmokk använder jag mig av betraktaren, besökaren och fåglarna som aktörer. En rätt lång text, men jag vill tro att den som står där vid myrkanten blir lite sugen att läsa den att vandra in i området. Kanske skulle jag idag gjort den kortare.

STORMYRAN FRÅN OVAN

Fiskgjusen lättar från sitt stora bo
i toppen av en gammal myrtall.
Den flyger tungt iväg över starrkärren
och skrämmer på sin väg upp guldglittrande gulärlor och en
storspov, som slår till en lång flöjtdrill.

Jag följer gjusen med blicken och önskar jag var den,
att jag kunde se myren uppifrån.

Stormyran kan man nog bara förstå från ovan.

Här nere är den ett oframkomligt elände
av blötmark, videsnår och myrbäckar
man måste vara älg för att kunna ta sig över.

Det ser så lätt ut när gjusen tar höjd,
och ger sig av mot Vitbergsträsket.
Jag vet att den där uppe kan se Stormyran
som ett Naturens konstverk,
där myrsträngarna bildar koncentriska cirkelbågar mellan
bottenlösa, blöta gölar.

Jag vet att den ser flocken av vita sångsvanar i träsket,
svanarna som nu ropar i kapp med sädgäss
och visslande blåsänder.

Nästan all is har gått på träsket, nu myllrar det av sjöfåglar
som väntar på att nya vatten ska öppna sig norröver.

Jag fingrar på nyutslagna hjortronblommor.
Mest hanblommor är det, så här är ingen skörd att vänta.
När jag tittar upp, är gjusen på väg tillbaka
med en slingrande gädda i klorna.
Gäddorna leker nu, de är ett lätt byte för gjusen
när de plumsar i fräkenkärret mellan gamla hässjestänger.
I luften ruskar gjusen av sig vattnet,
och vänder fisken i klorna.

Textråd 8: *Pröva ett helt annat tonfall i texterna genom att byta avsändarröst. Var personlig och berätta om en händelse du själv varit med om. Berätta om det man kan se eller uppleva. Låt djur, växter eller människor vara aktörer.*

I en folder och på en skylt jag gjorde för Reivo naturreservat har jag direkt nyttjat en intervju jag själv gjort. Givetvis redigerade jag den så att den blev lätt att läsa. Jag behöll vissa talspråksformer och dialektala uttryck för att ge röst åt berättelsen. Det var Anders Lidström i Suddesjaur som berättade om den stora branden i Reivo 1966.

Den stora branden 1966

*"Det var faktiskt jag som tänd på den där skogsbranden!
Sen var jag med och släckte också!
Vi hade hyggesbränning alldeles mot reservatsgränsen.
Vi gick med fotogenspruta bakpå ryggen
och tänd med lågan.
Det skull ju planteras där sen.
Det var lugnt och fint. Det gick ju bra i början.
Då plötsligt kom där en sån där tromb
och kasta eld hundratals meter in i reservatet.
Hä gick fort. Man såg bara som ett eldhav som kom.
Sen tog det eld i reservatet och det blev toppbrand.
Det var mest gammal gran och mycket lav,
sen gick det ner på backen.
Vi fick bara stå och se på, det var ingenting och göra.
Och ett örnbö med ungar var det där som brann upp.
Jag tror inte dom har haft nå hyggesbränningar efter det där.
Det blev visst slut!"*

Fallgropar

Det finns givetvis fallgropar. Att skriva berättande och personligt kan slå över till naturromantiskt, privat, eller i värsta fall pekoral. Låt ärliga vänner bedöma din text! Men framför allt, våga skriva med andra avsändarröster än den vanliga. Chansen är större att texten blir bra än att den inte blir det.

Masugnen vid Rösfors bruk i Norrbotten. Hur levandegör vi landskapet och industrihistorien?

Förfallen myrlada i Serri naturreservat i Norrbotten. Kan vi ge dagens unga en bild av slitet i myrslåttern i gamla tider?

Tidens gång

I utställningar och utomhusskyltar vill vi ibland klargöra tidsperspektivet. Tiden kan vara linjär som i den geologiska historien eller människans historia. Den kan också vara rund som när vi berättar om de ständigt återkommande sysslorna i renskötaråret eller vid ett nybygge i fjällkanten.

Var börjar vi?

Tidigare har jag förordat en berättande stil i texterna och då rent praktiskt ett kronologiskt sätt att berätta. Först hände A och sedan B som förde med sig att C inträffade. Men man kan göra på andra sätt. Här är ett exempel från en text jag skrev för natur- och kulturreseptatet Rosfors bruk. Den är definitivt en berättande text, men jag låter tankarna fara iväg långt tillbaka i tiden.

Längs ån

*Så här ska våren låta!
En kör av röster slår emot mig
när jag går längs Rosån.
Koltrasten och de andra trastarna flöjtat.
Lövsångarens fina slinga
blandas med grönsångarens snurrande enkrona
och trädgårdssångarens pladder.
Och jag hör svarthätta och gransångare.
Genom gökens hoande ljuder rosenfinken,
den röda och vackra med sin klara vissling.
Man får en känsla av vara söderut,
i Mälardalen eller Roslagen.
Landskapet vittnar om odling och slit.*

*För mitt inre ser jag
de gamla husgrunderna växa i höjden
till hyttor och smedjor, kvarnar och sågar.
Tänk att få se den här bygden
för hundrafemtio år sedan.
Vara med när dammluckorna öppnades,
när vattnet kom farande
och alla maskiner började slamra.
Träffa den tidens människor,
vana vid kolning, hästforor
och hårt slit i masugnen.
Jag får nöja mig
med bården av lysande kabbeleka längs ån,
ormvråken som jamar ovan mitt huvud
och storspoven på ladutaket.*

I ett annat exempel på reservatsskylten i Serri naturreservat plockade jag in berättelsen om gamla tiders myrslåtter en bit in i texten:

Omsluten av taigan

*Det är mitten av juni, före myggsvärmarnas tid.
Här kan man känna sig helt omsluten av taigan,
de vidsträckta nordliga barrskogarnas land.
Serri naturreservat är inte en plats,
det är ett helt landskap av gammelskogar,
berg, myrmarker och vattendrag.
Jag sitter vid Suoksjávrremyran
omgiven av mörka skogklädda berg.
Över mig svärmar tornseglare,
fågeln de flesta förknippar med städer och tegeltak.
Här är de urskogsfåglar, som tar över
spillkråkans gamla bohål i aspar och tallar.
I skriande flockar drar de fram över starrkärret,
deras röster blandas med gluttsnäppans flöjtande
och dvärgbeckasinens galoppläte mot himlen.*

*Hässjestänger och hoprasade hölador,
spår av det gamla nybyggarlivet,
påminner mig om att det här är allt annat än vildmark.
Sluter man ögonen kan man nästan höra slätterfolket
som kommit hit, kanske ända från Mattisudden
– rösterna, liarnas sus, räfsornas rafsande
och plasket av näbbskor i kärret.
På vägen hem stannar jag upp inför järpens nålfina vissling
och upptäcker blommande norna vid bäcken.*

Den geologiska tiden

Trots att jag själv studerat geologi en gång i tiden, tycker jag att det är svårt att skriva intressanta och levande texter om de geologiska händelserna. Där får man anstränga sig extra för att det inte ska bli torrt. Så här skrev jag på skylten för Pieljekaise nationalpark:

Fjällkedjan är 400 miljoner år gammal

Områdets mjuka fjäll och dalgångar består helt av fjällberggrund. Den bildades för drygt 400 miljoner år sedan när två kontinenter sakta kolliderade och havet mellan dem försvann. Havsbottnens sediment pressades ihop till en mäktig bergskedja. Under årmiljoner nöttes den sedan ner till den fjällkedja vi ser idag, särskilt av istidernas ismassor som hyvlade markerna. För 8 000 år sedan hade inlandsisen smält bort i fjällen. Idag syns nedisningarnas spår som den U-formade dal isen format och som marker översållade med block som isen burit.

En ganska enkel berättande text om ett kronologiskt förlopp. Betydligt svårare blir det givetvis om man ska ge sig på att förklara olika bergarter och mineral och hur de har bildats. Kanske är det just övergripande processer man ska koncentrera sig på när man skriver skyltar.

Textråd 9: *Var gärna kronologisk i din berättelse, men var också lekfull. Ofta är det bra att utgå från idag och sedan fantisera bakåt i tiden. Glöm inte heller att berätta om den runda tiden, de ständigt upprepade sysslorna eller händelserna under en dag eller ett år. Det kan gälla både människor, djur och växter.*

Det ska flyta

Texten ska flyta på skönt och levande som en vacker å genom landskapet. En och annan fors eller ett litet vattenfall inträffar under åns lopp. Ungefär så bör nog en text vara, men ofta blir den istället till rejäla kraftverksdammar som stoppar upp. En orsak till det är våra ordbehandlingsprogram. De tillåter oss att plocka, klistra och klippa i våra egna och andras texter. Då förlorar vi nästan alltid det sköna och naturliga flödet.

Varning för saxen

När vi sätter oss ned och skriver är det viktigt att vi gör vår text till en sammanhållen, löpande berättelse. Den ska vi vara rädda om och inte redigera sönder. Gör vi det ska vi granska texten mycket noggrant så att det inte inträffar tankehopp. I en bra text introduceras begrepp som sedan används. Klipper och klistrar vi för mycket använder vi ibland begrepp som först senare introduceras. Återigen – läs texten högt. Känns den bra i munnen? Känns den logisk och rätt i hela sitt flöde?

**Texten ska flyta som en skönt meandrande fjälljock.
Hur blir den så?**

En ansvarig

Det är också allra bäst om det är en person som är ansvarig för texten i en trycksak eller ett skyltprojekt. Det kan vara flera faktagivare, men en skribent bör sammanställa det hela till njutbara och funktionella texter. Det märks om det är flera röster i texten med skilda stilar och uttryck. Att man sedan har några bollplank är viktigt. Försök hitta stilsäkra och faktagivande personer som kan ge synpunkter på texten. De behövs!

Textråd 10: *Varning för att klippa och klistra med ordbehandlingsprogrammet. Det kan bli trasiga texter som är svåra att följa. Lita på din första berättelse. Den håller ofta. Låt en person ha huvudansvaret för att forma texten i trycksaker och på skyltar.*

Att imponera med ord

När ska vi använda facktermer? Gammelstadsviken kan lika gärna myllra av liv som ha hög biologisk mångfald. Det kanske inte har lika hög vetenskaplig skärpa, men nu är det ju inte vetenskap vi håller på med när vi skriver foldrar eller skyltar för utställningar eller utemiljöer.

Sprutflaskan

När mina döttrar gick i gymnasiet förhörde jag dem ofta på läxor. Trots, eller kanske på grund av, att jag själv är biolog tyckte jag att deras biologiböcker var sövande tråkiga. Det hände faktiskt att jag somnade, men den äldre dottern hade bot för detta – en sprutflaska med vatten. Mycket får man stå ut med som förälder. Varför – tänkte jag ofta – är texterna så sövande? När jag tittade noggrannare på texten märkte jag att den var mer teoretisk än berättande. Målet var förmodligen att göra den kort så att boken inte blev för dyr. Dessutom hade författaren som mål att lära ut de biologiska facktermerna mer än de biologiska sammanhangen. Precis så är det ofta med informationstexter, både när det gäller natur och kultur. Biologerna vill lära ut ord

som ekosystem, biologisk mångfald, rödlistad, lågakontinuitet, fragmentering och konstiga arter. Arkeologen vill lära ut ord som avslag, skörbränd sten, tomtning och kamkeramik. Dessvärre står ingen med sprutflaska vid skylten för att väcka oss som läser den. Jag frågar mig ofta om det verkligen kan vara ett viktigt uppdrag att lära ut svåra ord när vi gör våra skyltar. Nog bör vårt mål hellre vara att väcka fascination och inspirera. För det kan väl inte vara så att vi skriver för att imponera på våra kollegor?

Fula ord

Nej, jag skulle nog vilja utnämna facktermer till fula ord, om de inte absolut behövs. Och oftast behövs de inte. På de skyltar jag gjort längs urskogsstigen i Tyresta nationalpark undviker jag så långt det går facktermer. Jag skulle kunna ha infört begrepp som rundhällar, kvartärtid, stötsidor och läsidor, men gjorde det inte. Så här blev det på en av skyltarna:

Inlandsisen slipade berggrunden
och formade de mjuka hållarna omkring dig.
Isen gled från norr och slipade hållarnas nordsidor runda,
medan sydsidorna blev sönderbrutna
– det syns där du står.

På en annan skylt kunde jag ha skrivit om destruenten, lågor eller artsuccession, men gjorde det på annat sätt.

*Träd är fulla av liv – även döda träd,
vare sig de står, lutar eller ligger.
Flera svamparter hjälper till
att bryta ned rötter, stammar och grenar.
Art efter art avlöser varandra
på nedbrytarnas hungriga kölista.*

En fallen trädjätte i Tyresta nationalpark.
Behöver vi berätta om destruerter, lågor
och succession?

**Per-Hugo Viklund
visar sin gamla pärl-
tub vid Pärälven.**

Själv undviker jag facktermer nästan helt, men gillar till exempel gamla folkliga namn för redskap och miljöer. Men när jag använder dem, hänger jag ofta på en förklaring så där i förbifarten. Jag skulle kunna tänka mig att skriva så här om pärlfiske i Pärälven:

*Pärlfiskaren upptäckte musslorna genom sin pärltub,
en vattenkikare han tillverkat av en bottenlös hink
med en rund glsruta fastlimmad i den vidare delen.
Musslorna plockade han sedan upp med hjälp av en pärltång,
en slags långskaftad kniptång av järn,
som han själv hade smitt.
Musslorna kallade han kort och gott för skal.*

Då har jag introducerat orden pärltub, pärltång och skal, som var folkliga benämningar, även det ett stycke kulturhistoria som bör bevaras. Själv tycker jag det är en helt annan sak än de vetenskapliga facktermerna.

Textråd 11: Undvik onödiga facktermer, men introducera gärna gamla ord för företeelser, ord som själva är en del av kulturarvet. Förklara dem med bra synonymer.

Substantiveringsträsket

Det finns ett maner, som mer än andra kännetecknar det byråkratiska och vetenskapliga språket. Det är substantiveringarna av verb och adjektiv. Myndigheten genomför en sänkning av skatten istället för att sänka skatten. Forskaren genomför en inventering istället för att inventera. Och vattnet är inte surt, utan har en hög surhetsgrad.

Det är så vanligt att vi inte ens reagerar på det när tjänstemannen, politikern eller forskaren pratar. För det är ju alldeles språkligt korrekt att skriva och tala så. Men är det bra? Gör det texten mer lättläst? Jag vill svara nej på båda frågorna. Myndigheter talar så även på sina skyltar. Även om de inte ens finns kvar som myndigheter så står skyltarna där. Här är en vid Abisko hamn (med de radbrytningar den hade). För säkerhets skull är den skriven med versaler. Vi tycks tro att den då tar bättre!

KALLKÄLLA

IAKTTAG VARSAMHET SÅ ATT VATTNET
INTE FÖRORENAS
NÅGON SYSTEMATISK BAKTERIOLOGISK KONTROLL
AV DENNA KÄLLA FÖREKOMMER INTE OCH DET ÄR
DÄRFÖR VARS OCH ENS ENSAK OM MAN VILL AN-
VÄNDA DETTA VATTEN

Länsstyrelsen
Skogsvårdsstyrelsen

Här är lite exempel på substantiveringar och hur man skulle kunna undvika dem. Som synes blir mina förslag alltid kortare – det är ju bra!

Vår *kunskap* har varit på *för låg nivå* när det gäller växthus-effekten.

Vi vet för lite om växthuseffekten.

Vi har *genomfört karteringar* av växtligheten på ön.

Vi har *karterat växtligheten* på ön.

När en fjällsjö *utsätts för exploatering* genom vattenreglering
När en fjällsjö *exploateras* genom vattenreglering

Ett tiotal älvar *har en påverkan* på det aktuella havsområdet.

Ett tiotal älvar *påverkar* detta havsområde.

Naturen i området har en *hög grad av variation*.

Naturen i området är mycket varierande.

Att *genomföra en utredning* i frågan har en *hög prioritet*.

Det är viktigt att *utreda frågan*.

Grön utemiljö *har en positiv inverkan* på människors fysiska och psykiska *välbefinnande*.
Grön utemiljö *får oss att må bra* i både kropp och själ.

Vilken *verksamhet bedriver* ni?
Vad *gör* ni?

Det *har troligtvis relativt hög sanningshalt*.
Det *är nog sant*.

Det *är med sanningen överensstämmande*.
Det *är sant*.

Användandet av detta vatten som dricksvatten
kan innebära hälsorisk!
Att dricka detta vatten *kan vara farligt!*

Varför?

Men varför är det här maneret så vanligt? Jag tror att vi tror att det låter finare. Lite mer vetenskapligt och märkvärdigt

Forskare vid Abisko naturvetenskapliga station. Karterar han fjällväxter? Eller genomför han växtkartering i fjällhedens växtsamhällen?

Padjelanta
(Badjelánnda)
är renarnas
sommarmarker.

helt enkelt. Och det är ju alldeles grammatiskt korrekt. De enda fall när jag kan se en fördel med substantiveringarna är vid komplicerade uppräknningar till exempel: *Projektet innebär fornminnesinventering, arkeologisk utgrävning av särskilda objekt samt information till allmänheten*. I en rapport fungerar det ju bra, men i skylttexter får man nog skriva det enklare än så.

Så kan det låta

Här är en del av en äldre utställningstext jag såg om samerna i Padjelanta. Jag har visat texten med det radfall som den exponeras (med många avstavningar) men själv markerat med fetstil de onödiga substantiveringar jag hittat.

Före kalvmärkningen drivs renarna samman om kvällen och natten i kalvmärkningshagar. Vid varma dagar har renarna nämligen en stark ovilja att gå ned i dalgångarna, där det är gott om insekter. Vid kalvmärkningen används lasso, precis som i forna dagar, medan renskötarna vid hopdrivning av renarna, numera ofta använder helikopter som komplement till hundarna. Antalet djur som samlas uppgår till ett par tusen i varje hjord.

Under sommaren bedriver samerna även rödings- och laxöringsfiske. Vid vistena i anslutning till leden finns ofta fisk, glödkakor och sameslöjd till försäljning.

Tänk på att Du befinner Dig i renbetesland. Fjället är samernas arbetsplats. Respektera deras behov av arbetsro.

Det finns andra synpunkter man kan lägga på en sådan text, men det gör jag längre fram.

Runhäll vid Tyresta by. Redigering onödig. Texten god nog som den är.

Snabb redigering

Vill man göra en enda snabb och billig redigering av en text, både för tryck och för skyltar, som skulle göra den mer lättläst – då är det att ersätta substantiveringar av verb och adjektiv. Det får de flesta texter att lyfta till nya höjder. Problemet för oss stackars skyltskrivare är att ingen kommer att märka det på så sätt att de kommer fram till oss och säger ”vad bra att det inte är så mycket substantiveringar av verb och adjektiv i den här texten”. Men de säger i bästa fall att det här var en lättläst och trevlig text. Mitt råd – läs din text högt, om och om igen och leta krångelkonstruktioner. Du kommer att hitta dem och se skillnaden när du förenklat. Och läsarna kommer att njuta av att läsa din text.

Textråd 12: *Undvik substantiveringar av adjektiv och verb. ”Skriv enkelt och levande” istället för att ”genomföra ett textarbete av hög kvalitet”.*

Formuleringarna

Att skriva är att formulera sina tankar i text. Att skriva bra, är att göra det så att läsaren rycks med i läsningen och tar till sig det jag vill berätta. Redan har jag gett en massa råd som ökar läsbarheten (innehållet och den språkliga utformningen) och läsvärdheten (hur väl texten berör läsaren). Här är fler tankar om detta.

Var konkret!

Det är bra att vara konkret. Det kan vi uppnå på flera sätt. En sjuka i många texter heter man-sjukan. Man slog hö, man körde timmer, man fiskade. Den grundar sig nog i en försiktighet att dels bli för personlig, dels inte vara tillräckligt vetenskaplig, när vi inte säkert vet vem ”man” var. Till det kommer det vanliga bruket av passiv form, som jag skriver mer om längre fram.

På en gammal kulturminnesskylt vid Piteälven stod det (exakt avskrivet):

Vad man i regel kan se är skörbränd sten, sk skärvsten. Stenen har upphettats och avkylts många gånger troligen för uppvärmnings och matlagningsändamål. Den spricker då sönder på ett typiskt sätt.

Ett mer konkret sätt att skriva vore:

Människorna som levde här eldade när de värmdes sig eller lagade mat. Det ser vi på stenarna som har upphettats och spruckit sönder. Sådana stenar kallas skärvstenar eller skörbrända stenar.
(Om man nu verkligen behöver lära ut det?)
Arkeologer letar efter sådana bevis på jägarfolkets liv.

Våga skriva vem som gjorde vad! På en skylt i en djurpark stod det:

På hösten och vintern övergår älgen till en diet av blåbärsris och ljung och senare mest tallris, enris, bark och kvistar från lövträd (asp, vide, sälg, rönn) och ibland granbark.

Nog är det en text som bäst passar i läroboken, inte på en skylt. Jag hade nog hellre skrivit en mer konkret text:

När frosten har förstört alla gräs och örter
betar älgen blåbärsris och ljung
så länge den kan.

När snön blivit för djup får den nöja sig
med kvistar och bark på tallar,
enar och flera arter av lövträd.
Favoritmaten är asp och rönn.

Eller borde man kanske göra det hela lite skojigare med ”Älgens tio-i-topplista i skogens restaurang”. Man vänder ju sig faktiskt också till barn. Under den här punkten hör också de råd jag gett tidigare om att undvika inskjutna bisatser och vänstertunga meningar, där vi staplar information i en lång räcka innan det förlösande verbet kommer.

Textråd 13: *Vår konkret i det du skriver.
Skriv enkelt och rakt på sak. Vem gjorde vad?*

Enklare kan det inte göras.
Ibland behövs inte ord.

Var rak!

Använd helst rak ordföljd, det vill säga subjekt, predikat och predikatsfyllnad.

"Bönderna slog höet först i augusti" skulle det heta med rak ordföljd.

Med omvänd ordföljd skulle det kunna låta så här:
"Först i augusti slog bönderna höet." Den raka ordföljden blir helt enkelt rakare, och enklare. Men vi kan visst använda den omvända som ett stilistiskt grepp när vi tycker det passar. Och det beror förstås på vad vi vill betona i satsen – är det bönderna eller augusti? Nästa text har omvänd ordföljd som ett stilistiskt grepp.

Strömming åt vi på vardagarna.

Kött fick vi bara på söndagar och till jul.

Gröt till frukost var det alla årets dagar.

På det sättet poängteras just maträtterna, som det viktiga innehållet. Men den raka ordföljden bör vara grunden för en rak kommunikation.

Textråd 14: Använd helst rak ordföljd, om du inte vill göra en omvänd ordföljd till ett stilistiskt grepp.

Textråd 15: Använd aktiv form, inte passiv, så vida du inte medvetet använder det som ett stilistiskt grepp. Men den passiva formen nyttjas alltför ofta för att undvika att berätta vem som gjorde vad.

Var aktiv!

Använd aktiv form av verbet i stället för passiv. ”Nybyggarna körde hem höet med häst och kälke på vinterföre” istället för ”Höet kördes hem med häst och kälke på vinterföre”.

Den passiva formen blir i många skylttexter ett måner, för att vi inte ska behöva välja subjekt för handlingen. Några exempel från den tidigare citerade texten. Jag har själv markerat de passiva verben med fetstil.

Området har *nyttjats* av samer sedan urminnes tider ...

Under den korta tiden här ska renhjordarna *samlas* och kalvarna *märkas*.

Före kalvmärkningen *drivs* renarna samman om kvällen och natten i kalvmärkningshagar.

Vid kalvmärkningen *används* lasso, precis som i forna dagar

....

Antalet djur som *samlas* uppgår till ett par tusen i varje hjord.

Den passiva formen blir en lösning på att inte behöva ständigt upprepa det trista ”man” eller det rätta ”renskötarna”. Men risken för störande upprepningar kan lösas på annat sätt. Sådana passiva texter blir just passiva. Men frågar sig var människorna är och vilka de är.

Att vara skapligt ovetenskaplig

Försiktighetsprincipen är bra i många sammanhang. Men inte på skyltar. Till det vetenskapliga språket hör att vara noggrann och försiktig så att man inte påstår för mycket eller för litet. Därför blir de modifierande uttrycken många – *ofta, ibland, bland annat, de flesta, i vissa fall, i många fall, inte sällan, ganska, kan inte uteslutas, det finns mycket som tyder på* och så vidare. Alla dessa försiktighetens uttryck behövs i det vetenskapliga språket. Fakta ska där utsättas för hårda prov.

I utställnings- och skylttexterna då? Det vi skriver ska självfallet vara någorlunda sant och riktigt. Men vår text är ingen avhandling. Vi behöver inte vara så exakta, fullständiga eller väldefinierade som i det vetenskapliga språket. Vi skriver för att informera, men också för att roa, irritera eller väcka. De texter jag talar om är ett eget medium som både ska läsas och upplevas.

Vi behöver inte skriva att i området häckar bl.a. häger, rördrom och småfläckig sumphöna. Alla läsare förstår att det finns flera arter utan att vi skriver "bl.a.". Dessutom bör förkortningar undvikas i informationstexter, särskilt på skyltar.

Åter till den text från en gammal skylt vid Piteälven, som jag har använt som exempel. Jag har här själv markerat alla modifierande uttryck med fetstil. Flera av dessa kan man undvika, utan att ge avkall på vetenskapligheten. Man kanske inte heller behöver räkna upp alla exempel på möjliga havsstränder för att vara fullständig? Det finns andra synpunkter man kan ha på denna text. Men nu gäller det försiktighetsprincipen.

För 6–7000 år sedan satt en människa just här och knackade bort kvartsflisan ur det redskap hon tillverkade. Hisnande! Men förmedlas det i skylten?

De flesta boplatser är svåra att upptäcka med blotta ögat för en otränad person. Vad man i regel kan se är skörbränd sten, sk skärvsten. Stenen har upphettats och avkylts många gånger, troligen för uppvärmnings- och matlagningsändamål. Den spricker då sönder på ett typiskt sätt. Man kan ibland också hitta redskap av sten. Men ännu oftare hittar man avslag av kvarts eller kvartsit, dvs de små stenflisor som blev över vid redskapstillverkningen.

Många forntida boplatser var strandbundna, vilket betyder att de låg vid en forntida havsvik, havsstrand eller på en dåtida ö. Man fiskade och jagade, främst vikaresäl, under vissa tider av året.

Du står nu på en sådan boplat. Den är inte åldersbestämd, men om vi antar att den var strandbunden, kan vi med landhöjningens hjälp, räkna ut dess ungefärliga ålder. Just den här boplaten bör då vara ungefär 6500–7000 år.

Textråd 16: Undvik forskarspråkets modifierande uttryck som "ofta", "bland annat" och "troligen". De gör texten tråkigare och mindre konkret.

Andas också!

Det här kapitlet gäller särskilt skylt- och utställningstexter. Hittills har det mest handlat om textens innehåll, orden och uttrycken samt flödet och nerven i vår berättelse. Men texten har också en form som möter ögat. Den är viktig. Skyltens grafiska form och det övergripande samspelet mellan alla komponenter är en hel vetenskap i sig. Jag ska beröra det längre fram. Nu ska det handla om hur orden och meningarna läggs ut på den yta där de ska hamna. Det gäller radfallet – hur raderna bryts – och hur orden uppträder på skylten.

Svårläst eller lättläst

Hur klarade vi oss utan datorer? Datorer är bra. Men de ställer till problem. Ett problem är att de gör allting lite för lätt. En knapptryckning och vi får rak högermarginal. En annan och vi centrerar texten. En tredje och vi kan frossa i olika typsnitt och storlekar. Hej vad det går! Men blir det bra? Gör det vår text lättläst? Om detta vet vi en hel del idag. Vi vet så mycket att det finns en hel metod för att göra våra texter lättlästa. Begreppet Lättläst är idag väl definierat genom Centrum för Lättläst. Läs mer på hemsidan www.lattlast.se.

Frasriktigt radfall

Tekniken med lättlästa texter skulle lika gärna kunna användas som goda råd för skylttexter och foldertexter. Då är formen en viktig del. I lättlästa böcker används ett frasriktigt radfall. Med det menas att textförfattaren bryter raderna vid de naturliga stoppen och pauseringarna i textflödet, på de ställen i texten där det känns naturligt att andas.

*Där det känns naturligt att sakta farten,
och dra efter andan litegrann,
där är det också naturligt att bryta rad.
Alltså som regel vid komma och punkt,
men också vid andra naturliga pauseringar.
Man bryter rad före, inte efter en preposition
och före småord som "och" och "eller".
Det är till mycket stor hjälp inte bara för den
som har läs- och skrivsvårigheter
utan för oss alla som stående och gående
ska läsa texter på skyltar.*

Margareta Ekarv och Elisabet Olofsson var de första att använda frasriktigt radfall i utställningstexter, när de skapade Postmuseums utställning 1986. Alla texter genomfördes så. I alltför liten utsträckning har metoden använts av skyltmakare i naturen och på museer. Men där det gjorts, har texterna blivit så mycket bättre.

Några av de finaste utställningstexter jag sett fanns på Nordiska museet 1993 i projektet "Den svenska historien". Annika Tyrfelt var huvudansvarig skribent för texterna. Där kom man människorna nära. Inga frosserier i militärteknik. Två montrar med miniatyrfigurer skildrade det trettioåriga kriget så här:

Vad innebär en drabbning
för den enskilda soldaten?
Vilka upplevelser
bär han med sig efteråt?

Skräck, förvirring.
– Har någon sett vårt befäl?
Var är fienden?
Var är vårt eget artilleri?
Fan. Krutet vått.
Musköten, jag tappar den!
Nu är det kört.

Vem tar hand om barnen?
Och hustrun.
Klarar hon höstskörden?
Ensam.

Och skylten bredvid:

Hemmafronten

I den stora ofredstid
som kallas stormaktstid,
är det kvinnorna
som ser till
att livet går vidare.

Jöns Nilsson,
han från Andersvattnet,
dör i en sjukförläggning
i Marienburg i augusti 1628.
Hans änka, Gunilla,
fortsätter att bryta sten,
plöja, så råg och korn
och samla in dynga.

Tresidiga skyltar i alla hamnar i Luleå skärgård. En "grundkurs" om skärgården finns berättad med fräsiktigt radfall, utom i den engelska texten. Textexempel på sidan 74.

I ett frasriktigt radfall är raka högermarginaler förbjudna, liksom avstavningar av ord vid radslut. Raka högermarginaler är lite för lätt att få till med våra datorer, varför de spritt sig som ett manér även på skyltar. Vissa grafiska formgivare tycker säkert att det är estetiskt och redigt. Men den raka högerkanten ger ingen hjälp vid radbytet för den lässvage. Vad som händer när vi kopplar på den raka högermarginalen i vår dator är vidare att ordmellanrummen kommer att variera. Om spalten är smal kan mellanrummen bli orimligt långa, vilket ytterligare försvårar läsningen.

Långa textrader minskar också läsbarheten. I synnerhet om raderna slutar med avstavade ord med bindestreck. Jag har sett utomhusskyltar med så stor stil och så långa rader, att man faktiskt fick gå längs skylten från vänster till höger, fram och tillbaka, för att kunna läsa texten. Margareta Ekarv (boken "Smaka på orden") rekommenderar en maximal radlängd på 45 nedslag, inklusive blanksteg. Det är förstås ingen lag, och jag har själv i vissa sammanhang skrivit rader på kanske 60 nedslag, där det har känts rätt utifrån skyltens form, placering och storlek.

Tekniken med frasriktigt radfall och korta rader tog vi till oss i allt arbete med utställningsskyltar vid Åjtte Svenskt Fjäll- och Samemuseum i Jokkmokk. Här är en text jag skrev i basutställningen "På väg" vid museet. Den har en poetisk ton, man sällan såg i museitexter vid den tiden. Vad jag ville berätta var att stigarna inte kommit till på måfå. De skapades ur ett behov att färdas.

Stigarnas land

Slätterstigen, fiskestigen,
fångststigen, rajdstigen,
stigen till båtlänning och kvarn
och till den friska kallkällan.
Och stigen
som ledde till hjärtats vän.

Nu kryper de in
under glömskans kråkbärs matta.

Då knöt de samman land och människor.
Med bärmes och kont
bar vandraren ofattbara bördor
där man inte med båt
kunde färdas längs vattendragen.
Men helst sparade man en färd
till vintern – med snön öppnades landet.

Efter arbetet med Åjttes utställningar tog jag med mig tekniken med frasriktigt radfall och använde den vid alla skyltprojekt jag genomfört åt bland andra länsstyrelsen i Norrbottens län, flera kommuner i Norrbotten och Tyresta nationalpark. Här är ett prov på en av alla utomhus-skyltar jag skrivit texter till. Texten finns på en skylt vid Urskogsstigen i Tyresta nationalpark:

Sumpskogen, älskad av många

Hur kul låter det
att ta söndagsturen till en sumpskog?
Finns det någon som älskar blöta skogar?
Jo, fler än du kanske tror.
Grodor, myggor, älgar, mindre hackspettar,
morkullor, tjäderkycklingar, stjärtmesar,
pyrola, starr, fräken ... och många fler.
Så vill du se, höra och känna mycket liv,
sätt dig stilla en stund i en riktig sumpskog.
Här till exempel.

På en skylt för småbåtshamnar i Luleå skärgård gjorde jag texten lite mer informationstät. Den tresidiga skylten (se nedan) var tänkt att fungera som en grundkurs om Bottenviken för båtfolk och besökare i hamnen. Jag kostade på mig lite längre textrader. På ett sådant ställe står många och väntar på bil eller båt. Informationssituationen är nog ganska god.

Bräckt vatten

Världshaven har mer än 3 % salt i vattnet.

Bottenviken har bräckt vatten med bara 0,3 % salthalt.

Det beror på sött vatten från älvarna och låg avdunstning.

Här finns ändå havsdjur som vikaresäl, gråsäl och strömming tillsammans med sötvattensarter som gädda, sik och abborre.

Vattenståndsdramatik

Mellan hög- och lågvatten kan det skilja nästan tre meter.

Hårda sydvindar och lågtryck pressar Östersjöns vatten norrut, medan vattenytan sjunker av nordliga vindar och högtryck.

På bara några timmar kan vattnet stiga eller sjunka flera decimeter.

Högvatten vintertid pressar upp flödvatten längs stränderna.

Det kan vara omöjligt att ta sig torrskodd ut på den fasta isen.

Landet stiger ur havet

Under istiden var Sverige täckt av tre kilometer tjock inlandsis.

För 10 000 år sedan smälte isen bort och dess tyngd upphörde.

Jordskorpan började resa sig efter att ha varit nedtryckt.

Landhöjningen pågår än i dag med 80 cm på hundra år.

Barndomens bryggor och sjöbodar hamnar på torra land.

Många öar i skärgården kallas än i dag för grund eller skär, namn de fick när de steg upp ur havet för tusen år sedan

Motsatsen

Motsatsen till ett lättläst, frasriktigt radfall är långa rader med avstavningar i slutet. Har texten dessutom rak högermarginal försvarar man ytterligare för läsaren. Den ulti-

mata dödsstöten är om texten dessutom är skriven med VERSALER. Det finns i mer amatörmässiga sammanhang en tro att VERSALER blir tydliga och lättlästa om man verkligen vill ropa ut sitt budskap. Det är fel. Möjligen kan det passa i kapitelrubriker eller korta rubriker, men definitivt inte i löpande text. Ofta blir rubriker med stor stil i gemener både mer lättlästa och vackrare. De kan kanske vara feta, men inte nödvändigtvis. Prova och se!

ATT VERSALER ÄR SVÅRLÄSTA BEROR PÅ ATT DE FÅR ORDEN ATT SE UT SOM REKTANGLAR, INTE SOM ORDBILDER. VI LÄSER FAKTISKT INTE BOKSTÄVER UTAN ORD SOM BILDER, NÄR VI BLIVIT VANA LÄSARE.

Skriver vi istället med gemena bokstäver, så får bokstävernas staplar uppåt eller nedåt orden att bli tydligare ordbilder. Och vi läser faktiskt orden som bilder, inte som bokstäver på rad.

Textråd 17: Använd frasriktigt radfall och korta rader när du skriver utställnings- och skylttexter. Använd aldrig rak högermarginal i skylttexter. Använd inte versaler annat än i vissa fall i rubriker. Avstava inte ord. Håll nere radlängden – 45 tecken inklusive blanksteg är en bra riktlinje på skyltar, men det är ingen lag.

Struktur och hierarki

Det vi skriver ska också ha en bra struktur. Här finns inga självklarheter. Men det är bra att precis som i tidskrifter använda sig av en god hierarki.

Så här brukar det vara:

- huvudrubrik
- ingress
- brödtext med underrubriker eller styckeindelning
- och som komplement till skyltar, kanske en fördjupande text på faktablad eller riv-av-broschyr i ett ställ. Vill vi vara mer vetenskapliga är detta rätta platsen. Här kan till exempel finnas källhänvisningar. Till faktablad hör en skön sittplats!
- bra bildtexter. Många läser dem först!

En sådan indelning ger stöd åt läsaren. Det känns mycket enklare att ge sig in i en huvudrubrik och en ingress till att börja med. Tar texter och annat tag i läsaren, så finns chans att denna fortsätter. Att då möta en text som bearbetats i mindre stycken, gärna med lockande underrubriker

Samtidigt är utställningen eller utomhusskyltningen ingen avhandling. Vi får faktiskt ibland vara inkonsekventa i vår strukturering av ämnet. Att rubrikerna är lite kluriga, finurliga eller utmanande är nog bättre än att de är systematiska och hierarkiska. Det behöver inte vara förr – nu – framtiden eller landskapet – växterna – djuren – människan som struktur i textmassan. Det kan vara något helt annat. Något som retar fantasin. Här är några rubriker som hamnat på mina skyltar, hämtade från olika projekt:

Myren, en blöt historia

Sumpskogen, älskad av många

Tidernas landskap

Myren – konservfabriken

Myrstacken, ett riktigt höghus

Mjölön och lingen – lika som bär

Blåbär – en vinnare

WWF tiger inte (i en WWF-utställning om tigern!)

Man kan givetvis om det är kortare skylttexter, förhålla sig väldigt fri. Kanske behövs inte alls rubriker, om varje arrangemang är tydligt i sig självt. Det är funktionen som är det viktigaste.

Textråd 18: *Hitta en bra struktur och hierarki i textarbetet. Försök helst vara konsekvent i formen, det vill säga hur rubriker, ingresser, brödtexter och underrubriker ser ut. Samtidigt, medvetna överraskningar, även i formen, kan vara effektivt.*

Korrläs!

Man kan nästan aldrig vara för noggrann med korrekturläsning. Felstavade ord, ord som saknas eller ord som kommit dit av misstag – allt sådant stör vår text och gör oss mindre trovärdiga.

Förlåt om du hittat något stavfel i denna min text. Men det är väldigt lätt att de smyger sig in. Kör rättstavningsprogram! De är bra men hittar inte allt. Läs noggrant själv, men framför allt, låt någon riktig ordpedant läsa din text. Gärna några stycken för den delen. Nyligen såg jag en vägvisarskylt vid fjällkanten där det stod ”FÅNGS-GROPSYSTEM”. Skylten var snygg och påkostad, men det heter ju faktiskt fångstgropsystem med ”t”. Och på en skylt har jag själv skrivit ”sydöst” istället för ”sydväst”. Undrar hur många som upptäckt det? Man måste vara varken när man läser sina eller andras texter.

Textråd 19: *Korrekturläs noggrant och framför allt, låt andra korrekturläsa din text.*

Vad ögat ser

Ögat ser helheten. I en utställning samspelar textskylten med rummet, föremålen och bilderna. På en skylt utomhus uppträder texten med en grafisk form, som samspelar med foton och illustrationer på skylten.

Skylten sitter på något slags skyltställ som är formgivet. Slutligen sitter skylten i en omgivning som antingen konkurrerar (glasskiosker, bilar, människor som rör sig) eller samspelar. Målet är förstås att skylten ska samspela med sin omgivning, och vara en tolkning av denna. Nu något litet om den grafiska formen.

Grafisk form

Den grafiska formen ska medföra att läsaren lockas att läsa. Den ska också underlätta för läsaren att ta till sig innehållet. Då handlar det inte bara om att texten och innehållet är bra. Typsnitt, storlek på bokstäverna, radmellanrum, uppdelning i stycken, rubriksättning, radfall – allt detta påverkar läsbarheten. Grafisk formgivning är en hel vetenskap i sig själv. Jag berör det bara mycket ytligt i den här boken.

Typsnittet

Varje typsnitt har sin karaktär och sitt inbyggda budskap. Men olika typsnitt är också olika lättlästa. Längre har grafiker menat att antikva-typsnitt med seriffer, klackar i slutet av bokstaven – till exempel Times New Roman – är lättast att läsa i löpande text. Men mer och mer vänjer vi oss att läsa längre texter även med grotesker (sanseriffer) – som till exempel **Arial** – som saknar klackar. De är oftast mer lättlästa på dataskärmen och känns lite modernare, eftersom de är yngre. Inom båda grupperna finns ett stort antal typsnitt att välja på, var och en med sin karaktär.

Typsnitt måste väljas omsorgsfullt. Det är skillnad på om bokstäverna ska uppträda på webben, i en bok eller på en skylt. När man väljer typsnitt för en utställningstext eller en skylttext är det viktigt att pröva i fullskala. Skriv skyltar, testa och jämför olika typsnitt och olika storlekar. Det gäller att välja typsnitt som både underlättar för läsaren och stämmer med skyltens budskap. Vill man framstå som strikt och seriös, eller kanske ungdomlig och modern, då påverkas det av vilket typsnitt vi väljer. Men kom ihåg att inte bara typsnittet avgör hur lättläst din text ska bli. Det

handlar också om textens storlek, bakgrund, radavstånd, ordavstånd och avståndet mellan bokstäverna.

Storleken

Hur stor text ska man då använda på skyltar? Stor är svaret, men inte för stor. Det finns exempel på för stor text som därigenom blir svårläst. Läsaren måste flytta sig i rummet för att läsa. Böcker (kanske inte pocketböcker) är oftast skrivna med en storlek som passar bra när man sitter i fätöljen och läser. Men en skylt läses oftast på en meters avstånd eller mer. Då måste man gå upp i storlek i motsvarande grad, så att bokstävernas höjd motsvarar den jag fick vid fätöljläsningen. Det kan handla om 20 punkters storlek eller ännu mer. Placeringen i förhållande till läsaren avgör. Man måste helt enkelt prova med skylten i rätt läge. Själv gillar jag lutande skyltar som vänder sig mot läsaren. De skapar en närhet mellan text och läsare som liknar den vi har när vi läser hemma i fätöljen.

Om avstånd

Radmellanrummen är också viktiga. Även det måste man testa på den yta och i den storlek man arbetar i. Det får vare sig vara för trångt mellan raderna eller för glest. Det gör stor skillnad för hur lätläst texten blir.

Det gäller i ännu högre grad textens spärning, avståndet mellan bokstäverna. Tätare spärning gör att orden mer framstår som bilder, vilket ökar läsbarheten. Men det får förstås inte vara för tätt mellan bokstäverna heller. Glesare spärning kan ge speciella effekter i sig självt, vilket kan utnyttjas i vissa sammanhang.

Avstånden mellan orden får inte heller vara för långt. Det uppstår bland annat när den som formar texten använder rak högermarginal. Om det inte stämmer bra med orden, så tillverkar dataprogrammen horribla ordavstånd som gör texten näst intill oläslig. Jag har sett exempel i ut-

ställningar, där ordmellanrummen skulle kunna rymma sju bokstäver. Huh! Rak högermarginal kan vara snyggt i en bok som denna, men kan öka lässvårigheten för vissa. De hör absolut inte hemma på skyltar och utställningstexter som finns i en svårare lässituation.

Tonplattor och bakgrund

Det kan ibland vara behagligt att lägga en tonplatta bakom texten. Men då måste kontrasten mellan dess färg och bokstävernas vara tillräckligt stor. Det gäller både om texten är mörk mot ljusare bakgrund eller ljus mot mörkare bakgrund. Allt vanligare i olika sammanhang är det med text mot bakgrundsbilder. Där krävs det nästan alltid att texten hamnar mot en ren färgyta, kanske vatten eller himmel i ett foto. Röriga motiv är dåliga bakgrunder till texter. Det är som att tala till hög bakgrundsmusik, vilket de flesta anser rätt störande. Som så ofta – rent och enkelt är bäst. Less is more.

Andra störningar

Det kan vara mycket som stör läsbarheten hos en text. Dålig belysning, dåligt tryck, skuggbildningar är bara något. Ibland kan den grafiska formgivaren få frispel också, och presentera texten i någon alltför ”kul” form. Som tumregel gäller här som oftast – läsbarheten är viktigare än skojigheten. Om det inte är väldigt skojigt förstås. Men det blir det sällan.

Textråd 20: *Var noggrann med valet av typsnitt. Typsnitten innehåller också budskap. Testa i full skala typsnittet, storleken och avståndet mellan bokstäver och rader. Skriv inte texter med versaler, annat än möjligen rubriker. Använd inte rak högermarginal på skyltar.*

Den yttre formen

Återigen, det är ramen som gör konstverket. En vacker, välgjord trycksak ger lust att läsa. Aldrig så sinnrika texter med aldrig så spännande layout kan sänkas genom en slarvig eller dålig infogning i sitt sammanhang. Det gäller särskilt i en utställning eller på skyltar utplacerade i landskapet. Formgivningen av skyltställ är viktig för budskapet, liksom ställens placering i en utställning eller i naturen. Vilka intryck samspelar eller konkurrerar med vårt budskap?

Placeringen

Texten ska placeras så att läsaren kommer åt. Sitter texten bakom glas inne i en monter blir det omöjligt för den som bär läsglasögon att hitta rätt avstånd. Lika illa är det om den sitter för högt eller för lågt. Och så långt vi kan ska ju texten fungera för den rullstolsburna besökaren. Och det ska vara en bra, plan och hård mark runt skylten som tillåter alla att komma fram till den. Att generöst bjuda fram texten genom att vinkla den mot besökaren är ofta bra. Särskilt när den ska kommentera något vi ser bakom texten, till exempel en fornlämning, ett träd eller ett utställt föremål.

Tredimensionellt

En utställning är ett tredimensionellt medium. Den bör i alla fall vara det om man nyttjar mediets möjligheter. Verkligheten är ännu mer tredimensionell i form av natur, kulturminnesmärken och byggnader. Text är däremot oftast platt. Men det är en styrka för både utställningsskyltar och utomhusskyltar om även texten kan ges en tredimensionell form på något vis.

Det kan ske enkelt genom att texten lyfts fram mot besökaren. Så gjorde vi ofta på Åttte museum, och så gör jag ofta vid naturstigar och i naturreservat. Det är en inbjudande gest som lockar till att texten läses. Det finns många sätt att lyfta fram texter på ett tredimensionellt sätt. Kanske sätta dem på distans från väggen, böja den, vinkla den i sidled eller uppåt.

Formgivningen av skyltstället

Sveriges vanligaste skyltställ är två stolpar med en skiva emellan där informationen sätts. Ovanför finns av någon anledning ett tak, som kanske skyddar skylten något, men inte den som läser skylten som ibland hamnar i takdropp. Vanligen är skylten gjord i naturmaterial, som är ämnat att smälta in i landskapet. Man tycks gilla barkade stockar och torvtak. Så väl smälter naturmaterialen in i naturen att skylten oftast inom några år bryts ned av bakterier och svampar. På väg mot fullständig nedbrytning står den säl-lan rakt. Under detta förlopp finns inte några pengar eller ansvariga för att underhålla eländet.

När vi formger bilar, TV-apparater eller byggnader använder vi oss av professionella arkitekter och formgivare. När vi ska göra en informationstavla i naturen vänder vi oss till någon i vår närhet som kan snickra lagom hyfsat. Direktivet är troligen ”gör en informationstavla” och då vet alla hur en sådan ser ut.

Det finns flera sätt att göra informationstavlor. Vi kan

ha olika syn på vad som är vackert. Men jag tror att en påkostad formgivning som utgår från estetik, funktion och hållbarhet alltid blir bättre och alldeles säkert billigare i längden.

Då är det viktigt med infästningen i marken. Skyltar bör gjutas fast eller fästas i berg eller bryggor och andra stabila underlag. De bör göras i material och med ytbehandlingar som håller för de påfrestningar som kan väntas. Och till skylten hör att marken skall planeras, vilket nästan alltid glöms bort. Jag har själv varit inblandad i några skyltprojekt, där jag inte kunnat styra över markarbetet, och senare tvingats se hur marken slits och förfular helheten.

Hängning av WWF:s tigerutställning vid Östasiatiska museet. Med Ola Jennerstens foton och mina texter gjorde vi en enkel form, där texterna vinklades upp mot besökaren.

Äntligen färdig!

Så är vi äntligen färdiga. Utställningen eller vandringsleden invigs. Entréskyltarna vid naturreservatet eller fornlämningen är på plats. Foldrarna är tryckta. Vi får beröm och kan pusta ut. Men stopp där! Det är faktiskt lite kvar att göra.

Kontrollera slutprodukten

Det är mycket som ska stämma när man skapar naturinformation. Texterna ska samspela på ett kreativt sätt med föremål, bilder eller omgivning. Vi har som regel haft en synopsis med goda idéer som utgångspunkt. Vi har haft grundläggande linjer vi tänkt följa. Men bara de lysande tankar som finns med ända till slutet är de som är något värda. Under resans gång bör vi då och då gå på avstånd och fråga oss – vad håller vi på med? Blir allt som vi verkligen vill? Blir det som vi tänkte? Och när det hela är klart bör vi göra det i ännu hög grad. Vad gick snett? Var och varför? Finns det något att lära av processen?

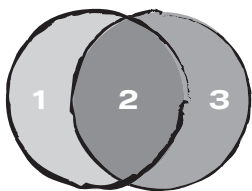
Testa resultatet!

När vår produkt står där och ska börja användas bör vi ju faktiskt också undersöka hur den fungerar. Mycket är kan-

ske för sent att ändra, men vissa saker bör nog justeras. Och inte minst har vi mycket att lära till nästa projekt. Verkar läsaren bli intresserad av vår trycksak? Hur betar sig läsaren vid skylten i landskapet? Vad tar läsaren till sig och vad går hon förbi? Förstår hon vad vi hoppas att hon ska förstå? Vi bör försöka få publikens omdömen genom enkäter eller genom att helt enkelt prata med dem.

Vad ville vi?

Vårt informationsarbete innebär en djup problematik. Vi vill så mycket. Men av det vi vill, det avsedda, blir endast en del uppfattat. Dessvärre händer det också att mottagaren uppfattar sådant vi inte alls avsett. Det kan till och med bli riktigt fel. Skissen visar på problemet. Som producenter av utställningar och skyltar skulle vi ju vara som mest nöjda om de två cirkelarna föll samman. Så är det åtminstone om vi har en pedagogisk ambition att kommunicera ett budskap. Med ett mer konstnärligt synsätt kan vi givetvis se det uppfattade, aldrig avsedda, som en spännande utmaning.

1+2 = det avsedda budskapet

2+3 = det uppfattade budskapet

1 = det avsedda aldrig uppfattade

2 = det avsedda och uppfattade

3 = det uppfattade aldrig avsedda

Dokumentera mera

Vad som oftast brister i informationssatsningar i landskapet är slutdokumentationen. Vem lagrar all digital information – texter, layouter, foton, faktauppgifter och kontaktuppgifter till inblandade? Idag behöver vi inte trycka upp extraskyltar för säkerhets skull om någon blir vandaliserad. Vi slipper lagringsproblemet. Istället kan vi enkelt kontakta skyltillverkaren och trycka upp en ny skylt om någon

skadats. Om vi har originalet kvar vill säga! Säkra är förstås om originalet sparas på flera ställen – hos både beställaren och producenten. Det är också viktigt att på samma sätt spara ritningar på skyltställ, material- och färganvisningar, samt anvisningar om skötsel.

Textråd 21: *Testa slutprodukten. Fungerar den, kommunicerar den? Dokumentera och arkivera arbetet digitalt. Det underlättar för framtida drift och underhåll.*

Till sist

Våga lita på din berättelse. Det är din egen kunskap om naturen och din egen kärlek till den som till sist avgör hur din text blir. Naturen är full av berättelser. Berättelser om bergskedjebildningar, myrslätter, tjäderspel och blåbärsblommor. Berätta dem! Då kan du bli människors kikare eller förstoringsglas. Den största belöningen är att andra får hjälp att både upptäcka och förstå allt från det vanligaste till det allra märkvärdigaste. Kanske kan du till och med bidra till att göra det vanligaste riktigt märkvärdigt.

*Den som inte sett blåbären blomma
har gått miste om nånting stort.*

*Man ska böja sig ner
ta en lupp så man ser
hur en rosa liten klocka
med sin doft lyckas locka
lurvig humla hjälpa till
pollinera en pistill
så att varje liten klocka
blir ett blåbär att plocka
i höst, om du vill.*

Bra läsning

Jag har hämtat kunskap och inspiration bland annat från dessa böcker:

Smaka på orden, om texter i utställningar. Margareta Ekarv, Elisabet Olofsson, Björn Ed. Carlssons förlag, 1991. Det bästa som hittills har skrivits om utställningstexter.

Språkets mirakel, om tänkande, tal och skrift. Bo Renberg. Liber förlag, 2006. Bra skrivet om språk i allmänhet och skillnaden mellan teoretiska och berättande texter.

Talspråkslära för journalister och andra. Håkan Hansson. Studentlitteratur 2001. Förklarar skillnaden mellan talspråk och skriftspråk. Ger många konkreta råd.

Att skylta skyddad natur – en vägledning om skyltar, foldrar, vägvisning, gränsmarkering och Internet. Naturvårdsverket 2003. Handlar mest om skyltar och layout, inte så mycket om själva textkvaliteten.

Svarta listan – ord och fraser som kan ersättas i författningsspråk. PM 2004:1 från Statsrådsberedningen och Justitiedepartementet. Rätt kul läsning. Kan hämtas gratis på webben som PDF-fil.

Kontakt med författaren:

Thomas Öberg, Natur i Norr.

thomas.oberg@naturinorr.nu

Tel: 070-3147429

Det skrivs mycket om natur. I foldrar, på webbsidor och informationstavlor presenteras mängder av fakta. Men når orden både hjärna och hjärta? Vad är skillnaden mellan en text som berör och en som är så torr att den knastrar? Det kan vara rätt enkelt att känna att en text inte är bra. Men hur känner man igen en levande text som berör. Och hur skriver man den?

Den här boken vill ge både tankar och handfasta råd om hur vi kan skildra naturen i text. Thomas Öberg är biolog och har arbetat som lärare, radiojournalist, utställningsproducent och naturinformatör särskilt i Norrbottens natur. I boken ger han exempel ur egen och andras produktion av texter om natur.

SLU Centrum för naturvägledning (CNV)

Kompetensresurs, utvecklingsnav och mötesplats för alla som underlättar för människor att uppleva och utveckla sin känsla för och kunskap om naturen och kulturlandskapet.

